

Joka-relatiivilauseen tulkinnasta

LAURA VISAPÄÄ

1 Johdanto

Relatiivilauseet jaetaan perinteisesti kahteen ryhmään: restriktiivisiin ja epärestriktiivisiin. Eri tyyppisiä on kutsuttu lukuisilla nimillä, mutta eri nimityksistä huolimatta lingvistit ovat olleet jakamassa pääpiirteissään samaa ilmiökenttää (ks. esim. Lucas 1974; Pääkkönen 1988; Looock 2007). Luokittelut on tehty yhtäältä sen perusteella, millainen vaikutus relatiivilauseella on pääsanansa tarkoitteen alaan – rajaako se sitä vai ei. Toisaalta on haluttu kuvata relatiivilauseen ja sen päälauseen välisen syntaktisen suhteen kiinteyttä: yhtä tyyppiä on pidetty päälauseeseen syvästi sidoksissa olevana komplementtina, toista jossain määrin irrallisena lisäyksenä. Sellaisia relatiivilauseita, jotka rajaavat pääsanansa tarkoitteen alaa ja jotka hahmottuvat päälauseensa alisteiseksi osiksi, kutsutaan yleisimmin *restriktiiviseksi relatiivilauseiksi* (myös esimerkiksi *determinoiviksi* ja *identifioiviksi* relatiivilauseiksi). Pääsanansa tarkoitteen alaa rajamattomia ja siihen löyhemmässä syntaktisessa suhteessa olevia relatiivilauseita kutsutaan niitakin lukuisilla nimillä, esimerkiksi *modifioiviksi*, *lisääviksi* ja *luonnehtiviksi* relatiivilauseiksi.

Tässä artikkelissa tarkastelen suomen kielen *joka*-relatiivilauseita ensin nimenomaan restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden näkökulmasta. Kahden eri relatiivilauseetyypin sijaan puhun relatiivilauseiden restriktiivisistä ja epärestriktiivisistä *tulkinnosta*. Vaikka tarkasteluni lähtee liikkeelle edellä mainitusta kahtiajaosta, pyrin aineistoanalyysin kautta osoittamaan, että kyseisin käsittein on hyvin hankalaa jakaa relatiivilauseiden merkityskenttää – ainakin tutkimassani nyky-suomen kirjoitetussa korpuksessa. Ehdotan, että suomen kielen *joka*-relatiivilauseita tarkasteltaessa on mielekäästä puhua vain yhdestä konstruktioityypistä, joka voi saada erilaisia tehtäviä eri käyttöympäristöissä, ja että mainittujen tehtävien puristaminen restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden alle häivyttää näkyvistä sen, millaisia vuorovaikutusfunktioita rakenteilla on. Yhden konstruktion oletus johtaa myös pohtimaan, millaiseksi *joka*-relatiivilauseiden käytöt jäsentyvät suhteessa alisteisuuteen.

Relatiivilauseet muodostetaan kirjoitetussa nyky-suomessa lähes poikkeuksetta lauseenalkuisella *joka*- tai *mikä*-relatiivipronominilla; puheessa käytössä ovat myös *ku*- ja *ke*-pronomini-vartalot (Pääkkönen 1988; ISK 2004: § 735, 1164; Helasvuo 2009).

Esimerkit 1–3 havainnollistavat *joka*- ja *mikä*-relatiivilauseiden restriktiivisiä (1) ja epä-restriktiivisiä (2, 3) käyttöjä tutkimissani genreissä:¹

- (1) Haluan *miehen joka on tyytyväinen siihen mitä näkee peilistä olematta kuitenkaan liian itserakas*. (ak, k)
- (2) Sarjan viides osa Nuori Hannibal selittää *suurpedon synkän taustan, jonka ratkaisevat vaiheet ulottuvat toiseen maailmansotaan*. (ak, e)
- (3) *Apocalyppto on maya-kieltä ja tarkoittaa ”uutta alkua”, mikä sopiikin elokuvaan tuhotematiikkaan hyvin*. (ak, e)

Esimerkissä 1 käytetty relatiivilause *joka on tyytyväinen siihen mitä näkee peilistä olematta kuitenkaan liian itserakas* rajaa korrelaatti-NP:nsä (*miehen*) tarkoitteen alaa: ilmauksella *miehen joka on tyytyväinen siihen mitä näkee peilistä olematta kuitenkaan liian itserakas* on vähemmän potentiaalisia tarkoitteita kuin määritteettömässä ilmauksessa *miehen*, ja puhuja ilmaisee haluavansa juuri sellaisen miehen, jonka relatiivilause rajaa esiin. Restriktiivisen relatiivilauseen tehtävä onkin identifoida jokin tarkoite tai tarkoitteet suhteessa muihin, taustalle jääviin vaihtoehtoihin, ja vasta relatiivilause pääsanoineen määrittää sen entiteetin, josta on puhe. Restriktiiviseen luentaan ohjaavat suomen kielessä usein yksilöivät adjektiivit (*ainoa*, järjestysluvut ja superlatiivit), kvanttoripronominit (esim. *kaikki, jokainen*) ja *se-, siellä-* ja *sinne-*tyyppiset prosanat. (Ks. Pääkkönen 1988: 95; ISK 2004: § 1166.) Tällaiset ainekset eivät kuitenkaan ole välttämättömiä restriktiivisen tulkinnan syntymiseksi, kuten esimerkiksi 1 nähdään.

Epärestriktiiviset relatiivilauseet (esim. 2 ja 3) tunnistetaan epärestriktiivisiksi siitä, että ne eivät nimensä mukaisesti rajaa korrelaattinsa alaa. Relatiivilauseen pääsana on niissä käsitteistetty itsenäisesti (Verhagen 1996: 808): se on itsessään riittävän tunnistettava, ja relatiivilauseella esitetään sellaista puhetilanteeseen liittyvää ”lisäinformaatiota”, joka ei ole välttämätöntä pääsanana tunnettuuden ilmaisemiseksi (Pääkkönen 1988: 81). Esimerkiksi edellisessä esimerkissä 2 relatiivilause ei rajaa puheenaiheeksi yhtä Hannibalin synkistä taustoista – sitä, jonka ratkaisevat vaiheet sijoituivat toiseen maailmansotaan –, vaan se kertoo suurpedon taustasta lisätietoa. Lauseita määrittävät relatiivilauseet (esim. 3) ovat aina epärestriktiivisiä (ISK 2004: § 1167). *Mikä*-relatiivilause ei esimerkissä 3 toisin sanoen rajaa *uutta alkua*, vaan esittää päälauseeseen liittyvää lisätietoa. Normien mukaisessa kirjoitetussa kielessä *mikä*-pronomini esiintyy lähinnä lausetta määrittävänä ja siis epärestriktiivisessä käytössä; puhutussa kielessä se on sen sijaan yleinen restriktiivisyyden ilmaisin (*Se mies mikä tuli eilen sinne*, ks. Pääkkönen 1988; Helasvuo & Laury 2009).

1. Aineistolyyhenne *ak* viittaa *Alistus ja konteksti* -projektin korpukseen, joka on kokoelma sellaisia tekstilajeja, joita Kielipankkiin ja muihin sähköisiin suomen kielen korpuksiin ei kuulu (lyhenne *k* viittaa kontakti-ilmoituksiin, *e* elokuva-arvosteluihin). Tutkimus on kirjoitettu osana tätä Jyrki Kalliokosken ja Ilona Herlinin johtamaa Suomen Akatemian hanketta, jossa kuvattiin alisteisia kieliopillisia konstruktioita kahdesta suunnasta: kognitiivis-konstruktionistisesta ja diskurssinäkökulmasta.

Analysoin tässä artikkelissa *joka*-relatiivipronominilla muodostettuja relatiivikonstruktioita kahdessa kirjoitetun nykysuomen tekstilajissa, elokuva-arvosteluissa ja kontakti-ilmoituksissa, päästäkseni käsiksi niihin merkitystehtäviin, joita tyypillisesti kutsumme epärestriktiivisiksi tai restriktiivisiksi. Keskityn *joka*-pronominin sen vuoksi, että se dominoi kaikkea kirjakielen relatiivipronominkäyttöä. Aineistona käytän *Alistus ja konteksti* -projektin korpusta (ks. alaviitettä 1). Valitsin tarkemman tutkimuksen kohteeksi elokuva-arvostelut ja kontakti-ilmoitukset sen perusteella, että relatiivilauseiden käyttö tuntui niissä intuitiivisesti prominentilta; yhtä hyvin olisin voinut tarkastella mitä tahansa korpuksen tekstilajia (ks. tarkemmin lukua 3).

Tarkasteluni lähtökohdan muodostavat kaksi havaintoa. Ensinnäkin aineistoni osoitti *joka*-relatiivipronomineilla muodostettujen restriktiivisten ja epärestriktiivisten relatiivilauseiden näyttävän kirjoitetussa suomessa usein kieliopillisesti identtisiltä. Kuten edellä totesin, suomen kielen relatiivilauseet on tavattu jakaa kahteen eri tyyppiin niiden saamien syntaktis-semanttisten tulkintojen perusteella (ks. esim. Penttilä 1954; Tuomikoski 1969; Hakulinen & Karlsson 1979; ISK 2004: § 1165; vrt. kuitenkin Pääkkönen 1998; Helasvuo 1993). Myös muodollisia eroja on katsottu olevan, koska restriktiivisiin relatiivilauseisiin on esitetty tyypillisesti liittyvän erilaisia pro-aineiksia (esim. *se, sellainen*, ks. ISK 2004: § 1166). Aineistoni *joka*-relatiivikonstruktioissa tällaisia tulkinnan disambiguoivia pro-elementtejä on kuitenkin elokuva-arvosteluissa vain 30 prosentissa ja kontakti-ilmoituksissa vain 12 prosentissa kaikista esiintymistä. 70–88 prosenttia aineistoni *joka*-konstruktioista on siis muodollisesti samankaltaisia sikäli, että ne koostuvat kahdesta toisiinsa *joka*-relatiivipronominilla kytketystä asiain-tilan kuvauksesta.

Toinen havaintoni pohjautui natiivipuhujan intuitiooni. Aineistoa käsitellessäni en yleensä pystynyt helposti erottamaan, kumpaa tyyppiä relatiivilausekonstruktiot edustivat, ja mieleen oli palautettava yhä uudestaan lingvistien määritelmät restriktiivisyydestä ja epärestriktiivisyydestä ja yritettävä sitten sovittaa tapauksia eri ryhmiin. Onkin huomattava, että vaikka otan seuraavissa luvuissa lähtökohdakseni jaon restriktiivisyyteen ja epärestriktiivisyyteen, teen näin ainoastaan siksi, että voisin suhteuttaa aineistoni tapaukset relatiivilauseista ja niiden alisteisuudesta aiemmin tehtyihin havaintoihin. Referenssin rajoittaminen tai lisätiedon antaminen eivät vaikuta niiltä asioilta, joihin kielenkäyttäjät relatiivilauseita käyttäessään ensisijaisesti orientoituivat (ks. myös Karvonen 1995: 134), ja artikkelini pyrkimyksenä on osoittaa näillä kategorioilla kuvattujen ilmiöiden jatkumonluonteisuus ja päällekkäisyys.

Ehdotan, että restriktiivisten ja epärestriktiivisten relatiivilauseiden sijaan kirjoitetussa suomen kielessä voisi puhua sellaisista vasta käyttöyhteydessä ratkaistavissa olevista tulkinnoista, joita yksi ja sama *joka*-relatiivikonstruktio voi saada. Tämä ei tarkoita sitä, että *kaikki* suomen kielen relatiivikonstruktiot voisi palauttaa yhteen ja samaan abstraktiin relatiivikonstruktioon (vrt. myös Fox & Thompson 2007: 315–317). Relatiivipronominivariaatiosta tehdyt havainnot viittaavat päinvastoin siihen, että suomessa on erilaisia kiteytyneitä relatiivistamisstrategioita, ja siihen, että eri relatiivipronomit muodostavat omanlaisiaan, eriasteisesti vakiintuneita ja vuorovaikutuksellisesti motivoituneita konstruktioita. Nimenomaan kirjoitetussa suomessa ja juuri

joka-pronominilla muodostettuja konstruktioita tarkasteltaessa käyttöjen jaottelu kiteytyneesti restriktioviin ja epärestriktioviin tapauksiin ei kuitenkaan vaikuta mielekkäältä.

Restriktiivisten ja epärestriktiivisten tulkintojen yhteenkietoutuneisuus ei ole havaintona uusi, päinvastoin (ks. esim. Helasvuo 1993; Pääkkönen 1988). Useimmat relatiivitutkijat viittaavat tutkimuksissaan siihen, miten hankalaa ryhmiä on pitää erillään. Käytännössä funktio täsmentyy useimmiten tekstuaalisen tai maailmantiedon perusteella, kuten seuraavassa esimerkissä:

- (4) Ennen sotaa Yhdysvalloissa oleskellut kenraali ymmärtää vihollistensa tavan ajatella. Taiteellisesti lahjakas kenraali kirjoittaa perheelleen *itse kuvittamiaan kirjeitä*, **joissa jakaa ajatuksiaan näkemästään ja kokemastaan**. Sotimisen lomassa kaikki kirjoittavat, upseerit ja rivimiehet. (ak, e)

Relatiivilause tulkitaan yllä epärestriktiiviseksi maailmantiedon perusteella: relatiivilauseen on järkevää tulkita antavan lisätietoa siitä, millaisia kenraalin kirjeet olivat, eikä erottelevan niitä toisista perheelle kirjoitetuista kirjeistä – esimerkiksi sellaisista itse kuvitetuista kirjeistä, joissa kenraali ei olisi jakanut ajatuksiaan näkemästään ja kokemastaan. Restriktiivisen tulkinnan mahdollisuus on lähes olematon, mutta esimerkin on tarkoitus havainnollistaa sitä, että mikään itse relatiivikonstruktiossa ei suoraan määrää tulkinnan luonnetta: toisessa kontekstissa sama kieliopillinen rakenne – *joka*-relatiivipronominin yhdistämät sivu- ja päälause – voisi saada restriktiivisen funktion.

Siihen, miksi relatiivilause hahmotetaan restriktiiviseksi tai epärestriktiiviseksi, vaikuttavat lukuisat seikat, esimerkiksi pää- ja relatiivilauseen keskinäinen järjestys, relatiivilauseen semanttinen suhde päälauseeseensa (esim. pää- ja sivulauseissa käytettyjen verbien semantiikka), päälauseen lausetyyppi sekä relatiivipronominin ja sen pääsanana syntaktinen funktio. Erityisen paljon vaikuttaa pääsanana semantiikka (ks. erit. Pääkkönen 1988: 219–268): esimerkiksi elokuva-arvosteluaineistossa vajaa kolmannes epärestriktiivisistä relatiivilauseista liittyy elokuvahahmojen, elokuvien, näyttelijöiden tai muiden tekijöiden erisnimiin. Tällaiseen referenssiltään määräiseen NP:hen liittyessään relatiivilause tulkitaan lähes aina epärestriktiiviseksi, ja sen tulkitaan antavan jo tunnetusta tarkoitteesta lisätietoa (ks. ISK 2004: § 1167).

Kyse ei kuitenkaan ole vain siitä, tarjoaako konteksti riittävän määrän tietoa konstruktion tulkinnan löytämiseksi, sillä usein yksiselitteistä tulkintaa ei löydy (Loock 2007: 339; Pääkkönen 1988; Lucas 1974; Helasvuo 1993; ISK 2004: § 1165; Tao & McCarthy 2001: 657–658): relatiivilauseet voivat toteuttaa samanaikaisesti molempia funktioita. Sellainen kaksitulkintaisuuden mahdollisuus, jota kielenkäyttökontekstikaan ei disambiguoit, näkyy esimerkiksi katkelmissa 5–7, jotka voi tulkita yhtä hyvin perusteellisesti restriktiivisiksi kuin epärestriktiivisiksi:

- (5) Olen *urheilullinen opiskelun ohella työssäkäyvä nuorimies*, **jolle elämässä tärkeitä asioita ovat ystävät, luonto ja toivottavasti tulevaisuudessa myös perhe**. (ak, k)

- (6) Superrikolliset istuvat kunnia-aitiossa viihteen mytologiassa, kruunupäinään sadistiset massamurhaajat. Heidän kirkkain tähtensä on epäilemättä *Hannibal Lecter, Jonathan Demmen Uhrilampaiden (1991) ihmissyöjä, jonka äly, raakuus ja tunteettomuus ovat rajattomat.* (ak, e)
- (7) Yö museossa on kulunut kertomus *alisuoriutuja-isästä, jonka pitää tehdä vaikutus poikaansa.* (ak, e)

Esimerkissä 5 relatiivilauseen *jolle elämässä tärkeitä asioita ovat ystävät, luonto ja toivottavasti tulevaisuudessa myös perhe* voi yhtäältä tulkita rajaavan pääsanansa referenssiä: ilmoituksen jättäjä haluaa ilmaista olevansa nimenomaan 'sellainen nuorimies', joka pitää lueteltuja asioita tärkeinä. Toisaalta relatiivilause antaa lisätietoa yhdestä tietyistä henkilöstä, ilmoituksen jättäneestä urheilullisesta miehestä, joka viittaa itseensä yksikön 1. persoonan verbinmuodolla (*olen urheilullinen nuorimies*); tästä näkökulmasta relatiivilauseen ei voida ajatella rajoittavan referenssiä (tulkinta ennemmin 'työssäkäyvä nuorimies, ja tärkeitä asioita minulle ovat'). Esimerkissä 6 relatiivilauseen pääsana *Hannibal Lecter* on definiittinen, jolloin relatiivilauseen ei voi tulkita rajaavan sen referenssiä: Lectereitä on vain yksi. Relatiivilause kertoo hänestä lisätietoa eikä rajaa Lecteriä toisten potentiaalisten Lectereiden joukosta. *Hannibal Lecter* muodostaa kuitenkin appositionrakenteen *Jonathan Demmen Uhrilampaiden (1991) ihmissyöjä* -NP:n kanssa, ja relatiivilause määrittääkin myös tätä NP:tä. Koska relatiivilause saa *ihmissyöjää* määrittäessään ennen kaikkea restriktiivisen luennan – kyse on 'sellaisesta ihmissyöjästä, jonka äly, raakuus ja tunteettomuus ovat rajattomia' – sama relatiivilause saa esimerkiksi sekä epärestriktiivisen että restriktiivisen tulkinnan. Esimerkillä 7 on niin ikään kaksi luentaa: mikäli alisuoriutujaisä tulkitaan referenssiltään spesifiksi, juuri kyseisen elokuvan tiettyyn henkilöhaamoon viittaavaksi, relatiivilauseen tulkinta on epärestriktiivinen. Tästä tietyistä alisuoriutujaisästä kerrotaan vielä se, että hän pyrki elokuvassa tekemään vaikutuksen poikaansa. Jos taas kiinnitetään huomiota ilmaukseen *kulunut kertomus*, pääsanana ja relatiivilauseen voi hahmottaa kuvaavan tiettyä tarinallista arkkityyppiä ja tällaiseen kuluneeseen kertomukseen kuuluvaa prototyyppistä sankaria ('sel-laista alisuoriutujaisää, jonka pitää tehdä vaikutus poikaansa').

Kuvatun kaltainen kaksitulkintaisuus tai tulkinnan määräytyminen vasta kontekstissaan on aineistossani ennemmin sääntö kuin poikkeus. Teoreettisesti kiinnostavan asiasta tekee muun muassa se, että vain restriktiivistä relatiivilauseyyppiä on pidetty alisteisena – niin maailman kielissä kuin suomessakin. Jos hyväksytään ajatus siitä, että suomen *joka*-konstruktioiden ero pelkistyy tilanteisesti ratkaistavissa olevaksi semanttis-pragmaattiseksi tulkinnaksi, alisteisuutta päästään tarkastelemaan asteittaisena, dynaamisesti konstruoitavana ilmiönä.

2 Relatiivilauseen restriktiivinen ja epärestriktiivinen käyttö

Vaikka suhtaudun skeptisesti restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden käsitteiden kuvausvoimaan, aloitin tutkimukseni nimenomaan näiden käsitteiden kautta. Halusin

ymmärtää, mitä niillä on tarkoitettu relatiivilauseita kuvattaessa, ensinnäkin suhteessa relatiivilauseen pääsanana käsitteistämiseen ja toiseksi suhteessa lauseiden keskinäiseen suhteeseen. Seuraavassa käyn läpi jaon pääpiirteitä, minkä jälkeen tarkastelen *joka*-relatiivilauseiden käyttöä omassa aineistossani (luvut 3 ja 4).

Relatiivilauseita käytetään yleisimpien määritelmien mukaan (ks. esim. Downing 1978; Comrie 1983; Lehmann 1984; Keenan 1985; Cristofaro 2003) identifioimaan NP:n tarkoite muiden mahdollisten tarkoitteiden joukosta. Relatiivilauseessa jokin hallitsevan asiointilan osallistujista poimitaan esiin muiden mahdollisten tarkoitteiden joukosta mainitsemalla jokin sellainen asiointila, johon se osallistuu; juuri toisessa asiointilassa mainittu tieto erottaa relatiivilauseen pääsanana muista mahdollisista tarkoitteista (Cristofaro 2003: 195). Esimerkiksi alla olevassa esimerkissä 8 *joka*-relatiivilause erottaa puheena olevan elokuvan toisista Tommi Korpelan alastomuuden avulla, ja esimerkissä 9 puhuja määrittelee etsimänsä ihmistyyppin nimenomaan relatiivilauseen avulla:

- (8) Heti alkuun on kerrottava, että kyllä, tämä on nyt *se elokuva, jossa Tommi Korpela esiintyy alasti*. (ak, e)
- (9) Uskon olevani mukavaa seuraa *ihmiselle, joka jaksaa keskustella, matkustella, harrastaa, bilettää ja viettää iltoja ystävien kanssa*. (ak, k)

Relatiivilauseen määrittelyä seuraa usein huomaus siitä, että määritelmät koskevat vain restriktiivisiä relatiivilauseita (esim. Downing 1978: 378–379; Comrie 1983: 136–137; Cristofaro 2003: 195), mutta koska restriktiivistä relatiivilauseetta pidetään prototyyppisenä relatiivilauseena (ks. perusteluista erit. Lehmann 1984: 279), tätä ei lopulta ole pidetty niin ongelmallisena, että määritelmää pitäisi muuttaa.

Kuten edellä on tullut esiin, relatiivilauseita on pyritty analysoimaan paitsi sen suhteen, mikä vaikutus relatiivilauseella on pääsanansa tarkoitteen alaan, myös pää- ja sivulauseen keskinäisen suhteen näkökulmasta (ks. Pääkkönen 1988: 86). Restriktiivisiä relatiivilauseita on pidetty tyypillisinä alisteisina rakenteina, koska rajoittava funktio sitoo ne kiinteästi pääsanansa (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 125; Langacker 1991: 426; Cristofaro 2003). Cristofaron (mts. 195) mukaan restriktiivinen relatiivilause koostuu kahdesta toisiinsa kytketystä asiointilasta, joista toinen täsmentää toiseen kuuluvaa osallistujaa: täsmentävä on asiointiloista alisteinen (ks. myös erit. Langacker 1991: 436). Cristofaron (mp.) määritelmä pohjautuu siihen Langackerin (1991) ajatukseen, että alisteisuudessa on kyse kahden asiointilan välisen suhteen tietynlaisesta käsitteistämisestä: asiointila on alisteinen, kun sillä ei ole itsenäistä profilia vaan se konstruoidaan jonkin toisen asiointilan näkökulmasta. Esimerkiksi yhdyslauseessa *Hän osti vihdoin ne farkut, joista oli kauan puhunut* asiointilojen suhde hahmottuu asymmetrisiksi: relatiivilauseeseen *joista oli kauan haaveillut* on pääsy vain hallitsevan rakenteen kautta, ja näin relatiivilauseen ilmaisema asiointila asettuu pääsanansa *ne farkut* kautta osaksi päälauseen profilia (ks. Langacker 1991: 436–437). Restriktiivisen relatiivilauseen alisteisuuden tunnistaa Cristofaron (2003: 30) mukaan myös siitä, että alisteinen asiointila on aina assertoimaton eli jossain määrin tutuksi oletettu (ks. myös Lambrecht 1994: 51–65). Esimerkiksi yhdyslauseessa *Hän osti vihdoin ne farkut, joista oli*

kauan puhunut pääsanan ja relatiivilauseen muodostama lauseke *ne farkut, joista oli kauan puhunut* esittäisi näin ajatellen tutuksi oletettua informaatiota.

Relatiivilauseen epärestriktiivisiä tulkintoja on useimmissa relatiivilauseita käsittelevissä tutkimuksissa vain sivuttu, ja koska relatiivilauseen määritelmät koskevat restriktiivisiä relatiivilauseita, epärestriktiivisyys on rajautunut esiin negaation kautta: se on yleisnimitys niille tapauksille, jotka eivät mahdu restriktiivisen relatiivilauseen määritelmään (ks. Pääkkönen 1988: 46–47, 93). Epärestriktiivisen relatiivilauseen syntaktista suhdetta päälauseeseensa on luonnehdittu löyhäksi: sen on sanottu olevan hallitsevan lauseen jäsenenä lähinnä appositioattribuutin ja lausemääritteen kaltainen (Tuomikoski 1969), päälauseen kaltainen lisäys, joka on ”transformaatioteitse johdettu rinnasteisesta lauseesta” (Hakulinen & Karlsson 1979: 125), tai rakenne, joka tietyissä käytöissään ”vastaa merkitykseltään rinnasteista *ja*-lausetta” (ISK 2004: § 1167; ks. englannin kielestä myös Langacker 1991: 419; Looock 2007). On siis ajateltu, että epärestriktiiviset relatiivilauseet eivät hahmota alisteisia asiaintiloja restriktiivisten tapaan. Kytömäen (1985) mukaan tämä antaa mahdollisuuden puhua suomessakin rinnasteisista ja alisteisista relatiivilauseista.

Cristofaron (2003: 29–30) maailman kielten alisteisia rakenteita koskevassa kokonaisuudessa alisteisiin relatiiviisiin suhteisiin luetaan vain restriktiiviset tapaukset. Epärestriktiivisiä relatiivilauseita ei voida pitää alisteisina, koska ne eivät rajaa relatiivistetun entiteetin alaa vaan esittävät siitä jonkin lisätiedon; tästä syystä ne eivät näyttäyty toisen asiaintilan näkökulmasta, vaan niillä on itsenäinen profiili (Cristofaro 2003: 29–30; ks. myös Langacker 1991, 2008a). Epärestriktiivisissä tapauksissa relatiivipronominin toisiinsa liittämät asiaintilat ovat Cristofaron (mp.) mukaan assertoituja eli ne esitetään uutena tietona. Esimerkiksi epärestriktiivisessä relatiivirakenteessa *Hän osti vihdoin farkut, joihin onkin ollut todella tyytyväinen* sekä pää- että sivulause esitetään uutena informaationa.

Vaikka epärestriktiivisiä relatiivilauseita koskeva tieto on karttunut ennen kaikkea restriktiivisten relatiivilauseiden tutkimuksen kautta, ainakin Jespersen (1970 [1927]), Emonds (1979), Cornilescu (1981), Tao ja McCarthy (2001) ja Looock (2007) ovat ottaneet ne myös tutkimustensa päähuomion kohteeksi. Näissä tutkimuksissa on tarkasteltu kriittisesti esimerkiksi ajatusta siitä, että epärestriktiiviset relatiivilauseet olisivat korvattavissa rinnasteisilla lauseilla. Ei ole tyydyttävää kuvata epärestriktiivisiä relatiivilauseita ei-alisteisiksi, kuin rinnasteisiksi lauseiksi, kun ne kuitenkin on jäsenetty relatiivipronominin kautta kieliopillisesti alisteisiksi. Englannin *which*-relatiivirakenteita tutkineet Tao ja McCarthy (2001: 655) korostavatkin sitä, että rinnasteiset lauseet ja epärestriktiiviset relatiivilauseet ovat kaksi erilaista vuorovaikutuksen etene-miseen vaikuttavaa kielellistä valintaa.

Vuorovaikutuslingvistisissä tutkimuksissa relatiivilauseita ei tyypillisesti ole lähes-tytty lainkaan restriktiivisyyden käsitteen kautta (ks. esim. Fox 1987; Fox & Thomp-son 1990, 2007; Helasvuo & Laury 2008, 2009): joko jaotteluun ei ole turvaututtu (Fox 1987) tai käytössä ovat identifoinnin ja luonnehtimisen käsitteet (ks. erit. Fox & Thompson 1990, 2007). Luonnehtivia ovat käytöt, joissa kuvaillaan jotakin aiem-min mainitsematonta tarkoitetta (esim. *there's a woman in my class who's a nurse*); identifioivat relatiivilauseet paikantavat puolestaan jonkin keskustelijoille jo tunnetun

tarkoitteen (esim. *and then the one's that bigoted, she's married to this guy*) (ks. Fox & Thompson 1990: 301–302). Ensimmäinen tyyppi on assertiivinen ja jälkimmäinen aiempaan diskurssiin ankkuroiva (mts. 301). Käytännössä identifioivien ja luonnehtivien relatiivilauseiden jaottelu (ks. myös Helasvuo & Laury 2008, 2009) muistuttaakin monin kohdin jakoa restriktiivisiin ja epärestriktiivisiin relatiivilauseisiin.

3 Relatiivilauseet tutkitussa aineistossa

Olen tarkastellut *joka*-relatiivilauseiden diskurssifunktioita kahden tekstilajin, elokuva-arvostelujen ja kontakti-ilmoitusten, näkökulmasta. Valitsin tutkittavat tekstilajit sillä perusteella, että relatiivilauseiden käyttö tuntui niissä prominentilta ja tekstilajien tarkoituksien kannalta hyödylliseltä. Aineistosta tekemäni laskelmat tukivat jossain määrin intuitioon perustuvia oletuksiani: relatiivilauseita käytetään tutkituissa tekstilajeissa hieman useammin kuin muissa korpuksen tekstilajeissa. Korpuksen 97 elokuva-arvostelussa oli yhteensä 280 *joka*-lausetta (12,7 %) ja 111 kontakti-ilmoituksessa 207 (10,4 %). Aineiston eri osakorpuksissa *joka*-relatiivilauseita esiintyy seuraavasti (taulukko 1):

Taulukko 1.

Joka-relatiivilauseiden prosentuaalinen osuus kaikista tekstilajin sisältämistä virkkeistä tekstilajeittain.

Elokuva-arvostelut	12,7
Kontakti-ilmoitukset	10,4
Visiot	9,2
Kolumnit	8,4
Referaatit	8,0
Haastattelut	6,1
Blogit	6,5
Keskiarvo	8,8

Yleisyydet vastaavat melko hyvin relatiivilauseista kirjoitetussa kielessä aiemmin tehtyjä havaintoja. Niskasen (1974) aikakauslehti- ja uutiskieleen keskittyneessä relatiivitutkimuksessa esiintymien keskiarvo oli 10,35 %, Hakulisen, Karlssonin ja Vilkun (1980) kirjoitetussa asiaproosa-aineistossa noin 10 %, Pääkkösen (1988) lehtikieleen perustuvassa tutkimuksessa 10,8 % ja Karvosen (1995) oppikirja-aineistossa 8 %. Pääkköstä lainaten: ”Yleistävästi voi sanoa, että asiatekstissä ja vapaassa yleispuhekielessäkin noin joka kymmenes lause on relatiivilause ja että kansankieltä puhuva laatii relatiivilauseen noin joka toinen minuutti. Kun puhe muuttuu kuvailevaksi tai pohtivaksi, relatiivilauseiden suhteellinen osuus kasvaa.” (Mts. 27.) Myös oma aineistoni viittaa siihen, että relatiivilauseiden yleisyyden keskiarvo on lähellä kymmentä prosenttia. Tekstilajikohtainen variaatio voi kuitenkin olla huomattavaa: haastattelu- ja blogiaineistossani relatiivilauseita on vain noin kuusi prosenttia.

Lähestyin aineistoa poimimalla ensin tutkimieni tekstilajien kaikki *joka*-pronominin sisältävät relatiivirakenteet, minkä jälkeen pyrin yksittäisiä virkkeitä tarkastelemalla määrittämään relatiivikonstruktion funktion – sen, toimivatko rakenteet restriktiivisessä vai epärestriktiivisessä funktiossa. Tämän jälkeen sijoitin virkkeet alkuperäiskontekstiinsa ja analysoin funktioita uudelleen tekstin kokonaisrakenteen valossa. Elokuva-arvostelu- ja kontakti-ilmoituskorpuksen relatiivilauseiden tulkinnat jakautuivat tavalla, jota en aiemman kirjallisuuden perusteella olisi osannut odottaa: elokuva-arvosteluja hallitsi ylivoimaisesti *joka*-relatiivilauseen epärestriktiivinen käyttö ja kontakti-ilmoituksia lähes yhtä dominoivasti restriktiivisyys. Tapauksia, jotka saattoi tulkita yhtä hyvin restriktiivisiksi kuin epärestriktiivisiksi, oli molemmissa tekstilajeissa jopa kuudennes (ks. taulukko 2).

Taulukko 2.

Joka-relatiivilauseiden tulkinnat elokuva-arvosteluissa ja kontakti-ilmoituksissa.

	Restriktiiviset	Molemmat	Epärestriktiiviset	Yhteensä
Elokuva-arvostelut	12 % (34)	17 % (47)	71 % (199)	280
Kontakti-ilmoitukset	68 % (141)	14 % (29)	18 % (37)	207

Elokuva-arvosteluissa käytetyistä *joka*-relatiivilauseista jopa yli 70 prosenttia sai epärestriktiivisen tulkinnan: näille tapauksille oli vaikeaa antaa luentaa, jossa relatiivilause olisi poiminut esiin jonkin tarkoitteen toisten mahdollisten tarkoitteiden joukosta. Esimerkkejä, jotka saattoi tulkita niin epärestriktiivisiksi kuin restriktiivisiksi, oli 17 %, joten jopa 88 % kaikista tutkituista elokuva-arvostelujen relatiivilauseista oli mahdollista tulkita epärestriktiivisiksi. Kontakti-ilmoitukset hahmottuivat elokuva-arvostelujen peilikuvaksi, sillä niiden relatiiviesiintymiä hallitsi restriktiivinen tulkinta (68 %). 14 % esiintymistä saattoi tulkita sekä restriktiivisiksi että epärestriktiivisiksi, joten yksiselitteisen epärestriktiivisiksi saattoi tulkita alle viidenneksen tapauksista (18 %).

Tutkimuksessa nousi esiin myös alustavia havaintoja tyyppien sijoittumisesta tekstien kokonaisrakenteeseen. Elokuva-arvostelujen restriktiivisistä relatiivilauseista lähes puolet sijoittui kokonaistekstien alkuun tai loppuun – otsikkoon, ensimmäiseen tai viimeiseen virkkeeseen tai ensimmäiseen tai viimeiseen kappaleeseen – siinä missä molemmat tulkinnat mahdollistavien ja epärestriktiivisten relatiivilauseiden esiintymät sijoittuivat teksteihin tasaisesti. Olisikin kiinnostavaa pohtia jatkossa tarkemmin, miten erilaisena resurssina relatiivilauseet voivat toimia osana tekstin erilaisia toiminnallisia jaksoja (elokuva-arvostelujen rakenteesta ja jaksoista ks. erit. Visakko 2007).

Koska erot tyyppien jakaumissa tuntuivat niin räikeiltä, analysoin vertailun vuoksi relatiivilauseita myös kolmannesta tekstilajista, blogeista. Näissä tulkinnat jakautuivatkin tasaisemmin: restriktiivisiä käyttäjiä oli 51 %, epärestriktiivisiä 38 % ja molemmat tulkinnat mahdollistavia tapauksia 11 %. Vaikka tietyt tekstilajit tuntuvat siis suosivan *joka*-konstruktion tulkittamista restriktiiviseksi tai epärestriktiiviseksi, voidaan olettaa, ettei tulkintojen vaihtelu ole kaikissa tekstilajeissa yhtä dramaattista kuin elokuva-arvosteluissa ja kontakti-ilmoituksissa. Epärestriktiivisten relatiivilauseiden huomatta-

vaa yleisyyttä tutkitussa aineistossa ei kuitenkaan voi ohittaa. Helasvuo ja Laury (2008) ovat tehneet samansuuntaisia havainnoja suomenkielisestä keskusteluaineistosta: heidän aineistossaan luonnehtivat relatiivilauseet ovat huomattavasti yleisempiä kuin identifioivat relatiivilauseet.

Olen edellä viitannut erikseen tapauksiin, jotka voidaan tulkita yhtä lailla restriktiivisiksi kuin epärestriktiivisiksi (vrt. esim. 5–7 edellä), mutta käytännössä yhden, ”oikean” tulkinnan löytäminen oli hankalaa lähes kaikkien tapausten kohdalla, kuten johdannossa mainitsin. *Molemmat*-kategoria viittaa tapauksiin, joissa yhtä tulkintaa on mahdotonta löytää; restriktiiviseksi tai epärestriktiiviseksi luokittelu tapahtui muissa tapauksissa perinteisten, luvussa 2 esiteltyjen lingvististen määritelmien perusteella (pääsanana referenssin rajoittaminen vs. lisätiedon esittäminen).

En ole löytänyt aineistostani tyyppisiä erottelevia rajoituksia esimerkiksi sen suhteen, millaisia lausetyyppejä *joka*-pronomini voi kytkeä tai millaisissa syntaktisissa funktioissa *joka*-lauseen pääsanana voi toimia. Restriktiiviset tapaukset voidaan disambiguoida etenkin pro-aineksin (esim. *se*), mutta näin tehdään elokuva-arvosteluista vain 30 prosentissa ja kontakti-ilmoituksista vain 12 prosentissa tapauksista. Tulkinta restriktiiviseksi ja epärestriktiiviseksi syntyy – jos on syntyäkseen – siis yleensä semanttis-pragmaattisten tekijöiden perusteella. Kuten on tullut esiin, tällainen jaottelu on aina jossain määrin epätydyttävä: kategoriat tuntuvat sisällöllisesti pakoteuilta, ja usein on vaikeaa sanoa, kumpaan kategoriaan yksittäinen tapaus lukeutuu.

Seuraavassa luvussa tarkastelen sitä, miten voitaisiin analysoida diskurssifunktioiden näkökulmasta niitä merkitystehtäviä, joita tyyppillisesti kutsumme epärestriktiivisiksi tai restriktiivisiksi. Tukeudun siis perinteiseen jaotteluun, mutta pyrin samalla purkamaan sen sisältöä osoittamalla niitä tekstuaalisia tehtäviä, joita relatiivilauseilla hoidetaan.

4 Relatiivilauseiden tehtävistä

Tarkastelen seuraavassa aineistoni *joka*-relatiivilauseita siitä näkökulmasta, millaisia diskurssifunktioita niillä on. Lähtökohdan tarkastelulle muodostavat ne havainnot, joita olen edellä esitellyt: havainnot siitä, että kahden erillisen relatiivilausekonstruktion sijaan kielenkäyttäjät käyttävät hyväkseen yhtä *joka*-konstruktiota, sekä siitä, että jako restriktiivisyyteen ja epärestriktiivisyyteen on intuitiivisesti ja käytännöllisestikin katsottuna vaikeaa. Analyysini pyrkii tekemään vähittäin näkyväksi, miksi puhe epärestriktiivisyydestä ja restriktiivisyydestä on niin hankalaa: samat konstruktiot hoitavat hyvin monenlaisia tehtäviä, ja niiden tulkinnat varioivat konteksteittäin ja pysyvät usein moninkertaisina.

4.1 Epärestriktiivisyyden alaan lukeutuvia diskurssifunktioita

Sovellan suomeen Loockin (2007) tutkimusta, jonka mukaan englannin epärestriktiiviset relatiivilauseet voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: i) jatkaviin relatiivilauseisiin, ii) sanotun relevanssia osoittaviin relatiivilauseisiin sekä iii) subjektiivista asennetta osoittaviin relatiivilauseisiin. Englanninkielisestä aineistosta tehty luokittelu ei ole suo-

raan sovellettavissa suomeen, mutta se on nähdäkseni hyödyllinen paitsi diskurssi-funktioiden kuvauksena myös sen suhteen, miten suomen eri relatiivilauseetyypit suhteutuvat alisteisuuteen (ks. lukua 5). Seuraavat esimerkit (10–12) havainnollistavat Loockin (ma.) kolmea tyyppiä suomenkielisessä aineistossa:

- (10) Jatkava relatiivilause:
Uhka on siinä mielessä erikoinen elokuva, että siinä on *paremmanpuoleinen loppukäänne*, **joka sitten kääntyykin elokuvaa vastaan.** (ak, e)
- (11) Sanotun relevanssia osoittava relatiivilause:
Tarina perustuu *Thomas Harrisin samannimiseen kirjaan*, **joka on bestseller-sarjan neljäs teos.** (ak, e)
- (12) Subjektiiivista asennetta osoittava relatiivilause:
Syksyn tullen saan taas jatkaa *opiskelijaelämää*, **joka on ollutkin hetkisen tauolla.** (ak, k); ”Hannibalina nähdään ranskalaisnäyttelijä *Gaspard Ulliel*, **joka hoitaa hommansa tyylikkäästi.**” (ak, e)

Relatiivilause tulkitaan Loockin (2007: 339) mukaan jatkavaksi (esim. 10) silloin, kun relatiivipronominin yhdistämät lauseet kuvaavat kahta toisiaan ajallisesti seuraavaa asiointilaa ja relatiivilause ilmaisee päälauseen toiminnan jälkeen tapahtuvaa toimintaa; tulkinta mahdollistaa narratiivisen etenemisen. Jatkavissa relatiivikonstruktioissa esiintyykin tyypillisesti erilaisia ajan adverbiaaleja. Loock (mas. 340) havainnollistaa tyyppiä yhdyslauseella *She was found face down in the water and airlifted to hospital, where she died hours later.* Jatkavia relatiivilauseita on tutkittu verrattain paljon (esim. Jespersen 1970 [1927]; Cornilescu 1981; Daalder 1989; Huddleston & Pullum 2002; suomesta Pääkkönen 1988: 137–138; Karvonen 1995: 134–135; ISK 2004: § 1609, jossa esimerkkinä *Laskeuduimme kumiplantaasille, josta jatkoimme Yoeune Sain kylään*). Aina käsitteellä ei kuitenkaan viitata samoin rajattuun ilmiöön (ks. tästä myös Loock 2007: 339).

Narratiivista etenemistä osoittavat, jatkavat relatiivilauseet ovat Loockin (2007) aineistossa ja omassa aineistossani varsin harvinaisia: Loockin (ma.) 450 esimerkkiä sisältävässä korpuksessa jatkaviksi voi tulkita 20, omassani alle 10 tapausta. Selvästi jatkavat tapaukset (esim. 13–15) löytyvät aineistoni elokuva-arvosteluista ja niissä ennen kaikkea juonikuvauksista (ks. Visakko 2007: 26–30):

- (13) Karujen olosuhteiden alla Ofelia pakeneekin omaan fantasiamaailmaansa. Hän tutustuu *pieniin keijukaisiin*, **joiden avulla hän löytää vanhan myllyn luota mystisen labyrintin ja sen vartijan, sorkkakoipisen Faunin.** Labyrintissa tyttöä odottavat tärkeät tehtävät. (ak, e)
- (14) Solomon löytää harvinaisen kookkaan *vaaleanpunaisen timantin*, **jonka hän onnistuu kätkemään sieppaajiltaan.** (ak, e)

- (15) Melkein mustavalkoisiksi sävytetyt Isiemme liput (2006) ja Kirjeitä Iwo Jimalta (2007) kuvaavat Tyynenmeren saarella helmikuussa 1945 käytyjen taistelujen vaikutuksia molemmin puolin rintamalinjoja. Ensimmäisessä mainitussa amerikkalaisstilaat valloittavat Iwo Jiman korkeimman kukkulan ja pystyttävät tähtilipun voittokulkunsa merkiksi. Hetki ikuistuu *Joe Rozenthalin kuuluisaan, osin lavastettuun valokuvaan, jota kotijoukoissa aletaan hyödyntää pulakauteen kyllästyneen kansan kamppailunnon palauttajana.* (ak, e)

Esimerkki 13 hahmottuu jatkavaksi, koska relatiivilauseessa kuvattujen asiointilojen tulkitaan tapahtuvan sen jälkeen (vrt. *joiden avulla hän löytää*), kun päähenkilö on tutustunut relatiivilauseeseen pääsanana tarkoitetisiin, *keijukaisiin*. Vastaavasti esimerkissä 14 kätkeminen tapahtuu vaaleanpunaisen timantin löytymisen jälkeen, ja esimerkissä 15 relatiivilauseeseen kuvaama asiointila esitetään valokuvan ikuistamishetkeä myöhempanä: *hetki ikuistuu Joe Rozenthalin kuuluisaan, osin lavastettuun valokuvaan* hahmottaa historiallisen tapahtuman dramaattisen presensin kautta kuin parhaillaan tapahtuvaksi, ja relatiivilauseessa on siirrytty puhumaan kotijoukoista ja siitä, miten he valokuvaavat sittemmin hyödyntävät (*jota kotijoukoissa aletaan hyödyntää*). Loockin (2007: 340–341) kriteerien perusteella jatkavat relatiivilauseet tunnistaa siis ennen kaikkea sen perusteella, millaiseksi pää- ja relatiivilauseen semanttinen kytkös hahmottuu kulloisessakin narratiivisessa kehyksessä, tyypillisesti adverbien tai relatiivilauseessa käytetyn finiittiverbin semantiikan perusteella.

Jatkavien relatiivilauseiden on sanottu muistuttavan erilaisista relatiivilauseiden tulkinnoista eniten kahta rinnasteista lausetta. Jatkavan relatiivilauseen kuvaaman asiointilan on esitetty olevan informaatioarvoltaan ”samanarvoinen” päälauseen kanssa; vaikka lauseiden välillä on semanttinen riippuvuusuhde, relatiivilauseeseen kuvaama asiointila ei ole taka-alainen suhteessa päälauseeseen informaatioon (Loock mas. 341; ks. myös Langacker 2008a). Kuntzmanin (1994: 1) mukaan relatiivipronomini on taipuvainen menettämään tällaisissa käytöissä perustavan luonteensa alisteisuuden merkityksenä ja se muuttuu pikemminkin rinnasteisuuden osoittajaksi. *Isossa suomen kieliopissa* (2004: § 1167) todetaan, että ”lisäävä relatiivilause voi olla tehtävältään kertova tai additiivinen, jolloin se vastaa merkitykseltään rinnasteista *ja*-lauseetta”. Esimerkkinä tyypistä annetaan jatkava relatiivilause *Muutama lokki pilkutti taivaan, joka muuttui puhkeavan lehden vihreäksi mereksi saavuttaessaan heidät* (”~ taivaan, ja se muuttui”).

On kuitenkin huomattava, etteivät jatkavat relatiivilauseet eroa millään ilmeisellä tavalla muista *joka*-relatiivilauseista: vaikka ne kuvaavat semanttisesti toisiaan seuraavia asiointiloja *ja*-konjunktioilla kytkettyjen rinnasteisten lauseiden tapaan, ne on kuitenkin liitetty yhteen prototyyppisesti kieliopillista alisteisuutta merkitsevällä *joka*-konjunktioilla. Langackerin (2008a) mukaan englannin relatiivipronominien vastaava käyttö voidaan selittää siten, että ne ovat kieliopillisesti alisteisia mutta funktionaalisesti rinnasteisia; palaan tähän luvussa 5.

Sanotun relevanssia osoittavat relatiivilauseet ovat Loockin (2007) aineiston yleisin ryhmä. Hän viittaa termillä sellaiseen epärestriktiiviseen käyttöön, jossa relatiivilauseetta käytetään osoittamaan tai selventämään pääsanansa tai koko päälauseen relevanssia tekstiyhteydessään. Relevanssikäyttö pohjautuu Gricen (1957, 1989) maksiimeihin.

hin ja Sperberin ja Wilsonin (1986) relevanssiteoriaan: sen perustana on puhujan ja kuulijan suhde, tarkemmin sanottuna se, mitä puhuja odottaa kuulijan tietävän ja miten hän antamaansa informaatiota säätelee. Vaikka pääsanana tarkoite olisi tunnistettavissa referentiaalisessa mielessä, se ei välttämättä ole kaikille vastaanottajille riittävän tuttu, jotta sitä voitaisiin käyttää sellaisenaan ilman tarkempaa määrittelyä. Loockin (2007: 246) mukaan epärestriktiiviset relatiivilauseet voikin hahmottaa eräänlaiseksi kirjoitetun kielen ennalta ehkäiseväksi säätelymekanismiksi, jolla voidaan tuoda tekstiin pääsanana tarkoitetta koskevaa lisätietoa ilman, että se rakentuisi uudeksi tiedoksi sellaiselle vastaanottajalle, jolle tarkoite on jo riittävän tuttu.

Kyse on vanhan ja uuden tiedon säätelystä tilanteessa, jossa käsitteistäjällä ei ole pääsyä vastaanottajan tiedon tasoon: kompromissista, jolla varmistetaan, ettei tietoa anneta liikaa eikä toisaalta liian vähän. Kirjoitettua tekstiä laadittaessa on mahdotonta tietää, mitä vastaanottaja tietää entuudestaan, eikä tietoon pääsystä voida neuvotella samoin kuin esimerkiksi keskustelutilanteessa. Silti esimerkiksi sanomalehtitekstit on syytä kirjoittaa sellaisiksi, että ne mahdollisimman hyvin palvelisivat mahdollisimman laajaa lukijakuntaa. Epärestriktiivisten relatiivilauseiden avulla kirjoittaja voi liittää tiettyyn tarkoitteeseen lisätietoa esittämättä tätä kuitenkaan syntaktisen päälauseen muodossa, uutena itsenäisenä asiainilana. Tällaiset relatiivilauseet voivatkin Loockin mukaan toimia relevanssin optimointiin tähtäävänä diskurssistrategiana: kun lisätieto käsitteistetään relatiivilauseella, kirjoittaja varmistaa sen, että puheenalaisesta tarkoitteesta on annettu riittävästi informaatiota, ilman että se olisi tarjottu tietävälle vastaanottajalle uutena. (Loock 2007: 344–350.)

Loockin (mp.) mukaan relevanssia osoittavat relatiivilauseet osoittavat nimenomaan pääsanansa tai koko päälauseensa relevanssia osana tekstin kokonaisuutta. Niitä voidaan käyttää sen varmistamiseen, että eri vastaanottajilla on riittävästi yhteistä tietoa, mutta toisaalta myös esimerkiksi sanotun oikeuttamiseen ja perustelemiseen. Erityisesti Loockin englanninkielisessä aineistossa, jossa relatiivilauseet asettuvat tyypillisesti täydentämään lauseenalkuista subjektia, uuden tarkoitteen paikantava relatiivilause voi toimia perusteluna ja oikeutuksena sille, miksi kyseinen tarkoite tekstissä esitellään (esim. *When Steven Soderbergh [who has already directed Clooney in Out of Sight] phoned to tell me he was planning to do a remake of the film, I jumped for joy*, Loock 2007: 346). Omassa aineistossani relatiivilause on kuitenkin virkkeenloppuisessa asemassa jopa 89 prosentissa tapauksista eivätkä relevanssia osoittavat relatiivilauseet eroa tässä suhteessa muista tyypeistä. Aineistoni epärestriktiiviset relatiivilauseet asettuvat siis täydentämään tyypillisesti lauseenloppuista, yleensä uutena esitettyä NP:tä. – Sanotun relevanssia osoittavaa tyyppiä voisi katsoa edustavan aineistossani esimerkiksi seuraavat tapaukset:

- (16) Erinomaisia ovat muutkin laulajat, Beyoncé Knowles, Anika Noni Rose sekä itse *Eddie Murphy*, **joka on saanut uransa ensimmäisen Oscar-ehdokkuuden mainiosta sivuroolistaan estottomana soul-laulajana.** (ak, e)
- (17) Tarina perustuu *Thomas Harrisin samannimiseen kirjaan*, **joka on bestseller-sarjan neljäs teos.** Elokuvinä samaisen sarjan aloitti Michael Mannin oh-

jaama *Manhunter* – Psykopaatin jäljillä (1986), joka ei menestynyt kaupallisesti. Potin räjäytti Jonathan Demmen ohjaama, useilla Oscareilla palkittu *Uhrilampaat* (1991), jolle odoteltiin innolla jatkoa. (ak, e)

- (18) Tom Eyenin kirjoittama ja Henry Kriegerin säveltämä Broadwaymusikaali *Dreamgirls* on Bill Condonin käsissä onnistuneesti sovitettu elokuvaksi. Sen inspiraation lähteenä on ollut mustan musiikin legendaarinen *Motown-levy-yhtiö*, **jonka menestystähtiä oli 60-luvulla The Supremes -trio ja Diana Ross.** (ak, e)
- (19) Suden vuoden visuaalinen toteutus on kauttaaltaan kaunista – myös Senaatintorin ympäristön lisäksi. Saarela on lähestynyt fantasiaelokuvan keinoin *vakavaa sairautta*, **jota sairastaa noin 50 000 suomalaista.** (ak, e)
- (20) En etsi heille täältä isäehdokasta, sillä heillä on *hyvä isä*, **jota he tapaavat säännöllisesti.** (ak, k)

Loockin (2007: 344–350) analyysia soveltaen voidaan sanoa, että esimerkiksi 16 toimittaja antaa lukijalle lisätietoa Eddie Murphystä ja perustelee samalla arviotaan tämän erinomaisuudesta. Esimerkin 17 ensimmäinen relatiivilause sijoittaa arvosteltavan teoksen osaksi laajempaa teos- ja elokuva-sarjaa ja arvioi teosta nimenomaan suhteessa näihin. Katkelmassa 18 arvostelija laajentaa kuvausta *Motown-levy-yhtiöstä* ja paitsi kertoo tästä tarkempaa tietoa myös perustelee aiempaa väitettään siitä, miksi *Dreamgirls*-elokuvan voi sanoa pohjautuneen juuri kyseisen levy-yhtiön tarinaan. Esimerkin 19 relatiivilause paitsi kertoo sairauden yleisyydestä myös perustelee sen vakavuutta ja tärkeyttä elokuvan aiheena; kontakti-ilmoitusaineistosta poimittu esimerkki 20 puolestaan perustelee isän hyvyyttä ja sen kautta sitä, ettei kirjoittaja kaipaa lapsilleen isähahmoa.

Relevanssitapauksiksi tuntuvat lukeutuvan Loockilla kaikki ne tapaukset, joita ei voi tunnistaa jatkaviksi tai subjektiivista asennetta osoittaviksi (ks. määritelmää jäljempää). Myös omassa aineistossani kategoria uhkaa muuttua jäännöskategoriaksi: jatkavat relatiivilauseet voidaan tunnistaa narratiivisen etenemisen (ja tätä indeksoivien verbi- ja adverbivalintojen myötä) ja subjektiivista asennetta osoittavat tapaukset esimerkiksi subjektiivisten arviointia ilmaisevien adjektiivi- ja verbivalintojen myötä. Relevanssia osoittaville tapauksille on hankalaa osoittaa tyypillisiä semanttisia kriteerejä.

Loock (2007: 351) toteaa relevanssia osoittavan tyyppin olevan alisteisempi kuin jatkavan relatiivilauseen. Hän perustelee tätä Cornilescun (1981) negatiivitestillä: päälauseen kieltäminen ei vaikuta relatiivilauseen kuvaaman asiointilan totuusarvoon. Esimerkiksi jatkavat relatiivilauseet ovat tällä perusteella itsenäisempiä, sillä päälauseen kieltäminen tekee relatiivilauseen mahdollottomaksi. Relevanssia osoittavat relatiivilauseet luonnehtivatkin tyypillisesti jotakin tarkoitteen pysyvää ominaisuutta, mihin liittyy sekin, että sekä Loockin (2007: 350) että omassa aineistossani näihin relatiivilauseisiin liittyy tyypillisesti statiivisia tai prosessia kuvaavia preesensmuotoisia verbejä.

Kolmas tyyppi ovat *subjektiivista asennetta osoittavat* relatiivilauseet, jotka tuovat esiin jonkin selvästi puhujan mielipiteeksi tai affektiseksi kommentiksi tunnistettavan näkemyksen, joka kytkeytyy päälauseen kuvaamaan, objektiivisempaan asiointilaan (Loock 2007: 353). Puhuja tulee siis relatiivipronominin ja relatiivilauseen kautta yhdistäneeksi ”objektiivisesti” hahmotettuun tarkoitteeseen tai koko päälauseen kuvaamaan asiointilaan jonkin subjektiivisen näkemyksensä:

- (21) Luotettavuus on jo *tuon aviosäätynikin (jonka haluan muuten ehdottomasti säilyttää myös jatkossakin!)* vuoksi itsestään selvä vaatimus... (ak, k)
- (22) No, tanskalaiset ovat tehneet natsisadusta *elokuvan, joka käsittelee kansalliskirjailijaa riemastuttavan epäkunnioittavasti.* (ak, e)
- (23) Lotta ystäväni on *tavanomainen ja perusamerikkalainen lastenelokuva, jota ilman suomalaiset lapset pärjäävät vallan hyvin.* (ak, e)
- (24) Daredevil ja *Elektra – jossa Johnsonin osuus tosin oli pieni* – jäivät köykäisiksi näytöiksi. (ak, e)

Loock (2007: 353) määrittelee subjektiiviset tapaukset puhujan irrallisiksi, affektisiksi kommentiksi. Myös suomenkielisessä aineistossa tyyppi on helppo tunnistaa intuitiivisesti, mutta on vaikeampaa osoittaa ne muodolliset kriteerit, joilla subjektiiviset relatiivilauseet eroaisivat relevanssia osoittavista relatiivilauseista. Loockin (2007: 358) englanninkielisessä aineistossa ero on selvempi, sillä 81 % subjektiivisista relatiivilauseista on virkkeenloppuisia, siinä missä relevanssia osoittavista jopa 50 % asettui täydentämään lauseenalkuista subjektia. Omassa aineistossani vastaavia eroja ei löydy, sillä suurin osa aineistoni relatiivilauseista on virkkeenloppuisia.

Subjektiivisuustulkinta voi syntyä esimerkiksi käytettyjen adverbien (*riemastuttavan epäkunnioittavasti*, parenteettinen *muuten*), persoonamuodon (*haluan säilyttää*), välimerkkien (ajatusviivat, huutomerkki, ks. myös ISK 2004: § 1069) ja verbivalintojen (*pärjäävät ilman*) perusteella. Jos tarkastellaan esimerkkiä 24 (*jossa Johnsonin osuus tosin oli pieni*), on kuitenkin jo vaikeampaa perustella, millä perusteella se eroaa muodollisesti relevanssitapauksista. Johnsonin roolin pienuuden voidaan ajatella olevan taustaseikka, jonka toimittaja tuo lukijan tietoisuuteen, mutta toisaalta se on samalla hänen henkilökohtainen arvionsa jonkin roolisuorituksen merkittävydestä. Monessa kohdin onkin mahdotonta sanoa, onko kyse kirjoittajan henkilökohtaisesta kommentista vai objektiivisemmasta taustatiedon antamisesta. Suomenkielisessä aineistossani subjektiiviset tapaukset ovatkin usein rinnastettavissa relevanssitapauksiin paitsi funktionsa myös alisteisuutensa suhteen: päälauseen kieltö ei vaikuta kummassakaan relatiivilauseen kuvaamaan asiointilaan, sillä se mielletään jossain määrin pääsanana ominaisuuden luonnehtimiseksi.

Ajatus siitä, että relatiivilauseilla voidaan liittää johonkin objektiiviseksi miellettyyn tarkoitteeseen (tai asiointilakuvaukseen) subjektiivisia näkemyksiä, on sinänsä puhutteleva. Esimerkki 22 nostaa tämän hyvin esiin: yhdyslause *No, tanskalaiset ovat*

tehneet natsisadusta elokuvan, joka käsittelee kansalliskirjailijaa riemastuttavan epä-kunnioittavasti esittää tanskalaisten tehneen elokuvan, jolla on arvostelijan siihen liittäminen ominaisuus ”riemastuttavan epä-kunnioittava”. Relatiivipronomini toimii nivelenä, jonka kautta subjektiivisesta arviosta tulee kuin pääsanansa ominaisuus. Sen sijaan, että tanskalaisten todettaisiin tehneen elokuvan, josta arvostelija sitten esittää oman näkemyksensä, relatiivipronominin kautta arvostelijan näkemys käsitteistetään toisin sanoen kuin arvioidun elokuvan ominaisuudeksi. Pidän tätä kuitenkin enemmän useimpia relatiivikäyttöjä yhdistävänä mekanismina kuin pelkästään subjektiivisten relatiivilauseiden ominaispiirteenä: relatiivipronomit niveltävät kaksi asiointilakuvausta yhteen yhden tarkoituksen kautta, jolloin sama tarkoite voi toimia osana kahta hyvinkin erilaista ja erilaista ääntä kantavaa asiointilakuvausta. Subjektiivisissa tapauksissa relatiivilauseiden käsitteistämispotentiaali vain nousee selvimmin esiin. Relatiivilauseilla tarkoitteisiin voidaan liittää subjektiivisia arvioita ja samalla käsitteistää ne kuin tarkoitteiden omiksi, ”objektiivisiksi” ominaisuuksiksi.

4.2 Restriktiivisyyden alaan lukeutuvia diskurssifunktioita

Restriktiivisten relatiivilauseiden määritellään tyypillisesti toimivan sellaisena välttämättömänä, päälauseelle ja pääsanalle alisteisena osana, jonka avulla jokin tarkoite voidaan identifioida, yksilöidä toisten mahdollisten tarkoitteiden joukosta. Ilman relatiivilauseetta tarkoitetta ei toisin sanoen tunnistettaisi, toisin kuin edellisessä alaluvussa käsitellyt epärestriktiiviset relatiivilauseet, jotka ovat jossain mielessä aina valinnaisia, ei-alisteisia lisäyksiä.

Restriktiivisiä relatiivilauseita esiintyy sekä aineistoni elokuva-arvosteluissa että kontakti-ilmoituksissa. Kuitenkin elokuva-arvosteluissa niitä on vain kymmenes tapauksista, kun taas kontakti-ilmoituksissa ne olivat huomattavan yleisiä (ks. luku 3). Elokuva-arvostelujen ja kontakti-ilmoitusten restriktiivisten ja epärestriktiivisten relatiivilauseiden epätasaista jakautumista voi tarkastella tekstilajien tyyppi-ominaisuuksien kautta.

Visakon (2007: 6) mukaan elokuva-arvostelut ovat ”retorisen toiminnan foorumeita, joissa muun muassa esitetään arvottavia väitteitä, tehdään niitä uskottaviksi monin erilaisin keinoin ja rakennetaan tietynlaista suhdetta kirjoittajan ja lukijoiden välille”. Visakon kuvaamaa tehtävää toteuttaakseen arvostelijan täytyy välittää suuret määrät tietoa erilaisista taustatoimijoista, tekijöistä, lajityypeistä ja elokuvan historiasta sekä kontrolloida lisäksi tätä tietomäärää suhteessa suureen lukijakuntaan, jonka tietomäärät vaihtelevat. Arvostelijan tehtävänä onkin paitsi arvottaa ja kuvata juonta myös sijoittaa elokuva osaksi elokuvamaailmaa, jotta sanottua olisi helpompaa lähestyä ja ymmärtää. (Mts. 10.) Kontakti-ilmoitukset ovat sen sijaan tavoitteiltaan tyystin toisenlaisia: niissä pyritään rajaamaan ihannekumppani muiden mahdollisten joukosta mainitsemalla tämän keskeisiä ominaisuuksia ja toisaalta antamaan vastaanottajalle kuva itsestä määritelmällisten piirteiden kautta. Relatiivilauseiden avulla kontakti-ilmoituksessa konstruoidaan kuva itsestä tyyppinä, jolla on tai ei ole tiettyjä myönteisiä tai kielteisiä miellettyjä piirteitä.

Kontakti-ilmoitusaineistolle tyypillistä restriktiivistä relatiivilausekäyttöä havainnollistavat seuraavassa esimerkit 25–28:

- (25) Otsikko: Minulle sopiva mies..
Haluan *miehen joka on tyytyväinen itseensä*. Haluan *miehen joka tietää mitä haluaa*. Haluan *miehen joka haluaa rakastaa*. Haluan *miehen joka osaa näyttää tunteensa*. Haluan *miehen joka on itsenäinen, mutta kaipaa kumppania*. Haluan *miehen joka on tyytyväinen siihen mitä näkee peilistä olematta kuitenkaan liian itserakas*. Onko tällaisia? (ak, k)
- (26) Etsin tositarkoituksella, mutten hampaat irvessä *noin ikäistäni miestä, joka olisi – yllätys, yllätys! – rehellinen ja luotettava, keskustelutaitoinen ja urheilullinen*. (ak, k)
- (27) Jotain uutta elämään kaipaa *27-vuotta täyttänyt tyttö, jolla jo elämän perusasiat alkaa olemaan kunnossa*, vaikka paljon vielä tuntuu puuttuvanakin. (ak, k)
- (28) Toivon rinnalleni *sinua, jonka ajatteleminen saa sydämen onnesta sykkyrälle puolin ja toisin*. (ak, k)

Esimerkeissä 25 ja 26 kirjoittaja rajaa relatiivilauseilla esiin sellaisen miehen, jota on etsimässä. Relatiivilauseiden merkitys voidaan nähdä intensionaalisisena (ks. Allwood ym. 1988: 33; Laitinen 1992: 154–159): ne aktivoivat yhden tai useamman vaihtoehdon esitetylle asiaintilalle. Kun puhutaan jonkin tietyn tilanteen aktivoimista tarkoitteista, tulkinnan kontekstiksi hahmottuvat aina myös ne vaihtoehtoiset tarkoitteet, jotka rajautuvat tarkastelusta pois. Ilmausten intensiota laajennetaan, jolloin niiden ekstensio supistuu: ilmoittajan hakemalla miehellä on oltava *joka*-relatiivilauseiden määrittämät ominaisuudet. Esimerkissä 27 relatiivilauseen määrittämä *27-vuotta täyttänyt tyttö* viittaa spesifisti kirjoittajaan itseensä, mutta koska viittauksen kohde ei ole vastaanottajan näkökulmasta definiittinen, se hahmottuu pikemminkin kategorian edustajaksi. Esimerkeissä 25 ja 26 käytetyn *miehen* tavoin kyse on nyt 27-vuotiaasta työstä, jota relatiivilause tarkemmin määrittää: 'sellainen tyttö, jolla elämän perusasiat ovat kunnossa' vs. 'sellainen, joka vasta etsiskelee'. Esimerkissä 28 pronomini *sinä* tulkitaan epädefiniittiseksi, kun pyritään rajaamaan sitä joukkoa, jolle puhutaan: pääsanana ja relatiivilauseen muodostama kokonaisuus viittaa siihen kirjoittajan etsimään yksilön ideaan, joka tekisi hänet onnelliseksi, ja samalla kääntyy kohti lukijaa.

Kontakti-ilmoituksien viestinnällinen funktio johtaa helposti siihen, että myös sellaiset tapaukset, jotka ehkä toisaalla hahmottuisivat epärestriktiivisiksi, voivat saada restriktiivisen tulkinnan. Tätä havainnollistaa seuraavassa pääsanana *Pena*, joka erisnimenä tulkittaisiin tyypillisesti definiittiseksi ja toisin sanoen epärestriktiivisen relatiivilauseen saavaksi (definiittisen pääsanana tunnettuus aiheuttaa sen, ettei relatiivilauseetta voi tyypillisesti tulkita identifioivaksi, ks. myös ISK 2004: § 1167):

- (29) Sinun lähestymistäsi odottaa *Pena, joka on luonteeltaan rauhallinen, tunnollinen ja joissakin asioissa ehkä liiankin tarkka*. (ak, k)

Pena viittaa epäilemättä ilmoituksen jättäjään, mutta kontakti-ilmoituskontekstissa, jossa vastaanottajan on mahdotonta tunnistaa tarkoitetta pelkän lempinimen perusteella, se on mahdollista tulkita myös 'sellaiseksi Penaksi', jota relatiivilause tarkemmin määrittää (vrt. myös esimerkit 27 ja 28). Vastaanottajan näkökulmasta ei toisin sanoen ole tarpeen tai edes mahdollista tunnistaa pääsanana tarkoitetta, jolloin relatiivilause voi olla myös restriktiivinen, ominaisuuksien kautta rajaava.

Vaikka restriktiivisesti tulkittujen relatiivilauseiden funktio on ensisijaisesti identifioiva, on syytä huomata, että myös identifioivat tapaukset ovat luonnehtivia. Kuten Etelämäki (2009) on ehdottanut, relatiivilauseiden identifioiva funktio merkitsee aina sitä, että puheena oleva tarkoite käsitteistetään tietyllä tavoin, ja näin myös restriktiivisyys merkitsee välttämättä pääsanana luonnehtimista. Kaikissa edellä nähdyissä esimerkeissä (25–29) pääsanasta annetaan toisin sanoen lisätietoa, vaikka tätä samalla käytetäänkin tarkoitteen erottelemiseen toisista. Käsittelen tätä jatkumonluontoisuutta vielä luvussa 5.

Siinä missä kontakti-ilmoituksissa *etsitään, kaivataan, toivotaan ja odotetaan* relatiivilauseella identifioitua entiteettiä, elokuva-arvostelujen restriktiiviset relatiivilauseet asettuvat useimmiten osaksi avoimen arvottavaa päälauseetta. Aineistoni 34 tapauksesta 16:n päälause esittää eksplisiittisen kannanoton, mitä valaisevat seuraavassa esimerkit 30–34:

- (30) *Hienoimpia kuvia ovat ne, joissa rinnastetaan kaksi aikaa* – vuoden 1945 taistelu ja nykyaika. (ak, e)
- (31) *Ne, jotka ovat nähneet maailmasta enemmän kuin poteronsa, uskaltavat olla ihmisiä sodassakin.* (ak, e)
- (32) *Erityisen vaikuttavia ovat kohtaukset, joissa vesielementti on epileptikon mielen ja fyysisen tilan ilmentymä.* (ak, e)
- (33) *Elokuvana, joka yrittää sanoa jotain oleellista kaksinaamaisen tiedustelu-toiminnan vaikutuksesta ihmisieluun, Good Shepherd onnistuu vain hetkittäin.* (ak, e)
- (34) *Vaihteeksi on myös virkistävää nähdä valkokankaalla seksiä, jota ei esitetä valtavirtaviihteen tapaan häveliäästi rasvalinssin läpi ja rintaliivit visusti päällä.* (ak, e)

Osa restriktiivisistä tapauksista tuo esiin toimittajan äänen piilotetummin: arvioija suhteuttaa elokuvia oman tietämyksensä perusteella muihin, vaikkei välttämättä tuokaan arviotaan esiin yhtä eksplisiittisinä kannanottoina kuin edellä nähdyissä esimerkeissä (esim. 35–36; vrt. edellisessä luvussa käsitellyt relevanssia osoittavat ja subjektiiviset tapaukset). Restriktiivisiä relatiivilauseita käytetään myös erilaisten ilmiöiden ja käsitteiden määrittelyyn (esim. 37–39):

- (35) Heti alkuun on kerrottava, että kyllä, tämä on nyt *se elokuva, jossa Tommi Korpela esiintyy alasti*. (ak, e)
- (36) Tässä jälleen *elokuva, jossa Afrikkaa ja afrikkalaisuutta katsotaan valkoisen eurooppalaisen näkökulmasta*. (ak, e)
- (37) Veritimanteiksi kutsutaan *jalokiviä, jotka ovat peräisin sota-alueilta ja raioittavat usein aseita*. (ak, e)
- (38) Amerikkalaisella unelmalla viitataan *sosiaaliseen nousuun, jonka yksilö mahdollistaa itselleen lahjakkuudellaan ja sinnikkyydellään*. (ak, e)
- (39) *Lupaus, joka piti* (ak, e)

Yksiselitteisen restriktiivisen tulkinnan syntyminen edellyttää tyypillisesti tulkinnan disambiguointia muodollisin keinoin. Jos tarkastellaan viimeksi esitettyjä kymmentä esimerkkiä (30–39), nähdään, että esimerkeissä 30, 31 ja 35 tulkinta rakentuu *se-* ja *ne-pro-*elementtien kautta – arvio kohdistuu juuri niihin entiteetteihin, jotka relatiivilause profioli esiin muiden vaihtoehtojen joukosta. Esimerkissä 32 eksplikoidaan, että osa joukosta on erityisen vaikuttavia, ja relatiivilauseen tulkitaan nimeävän nämä erityisen vaikuttavat kohtaukset. Esimerkki 33 rajaa elokuvasta tietyn aspektin esiin *essii-*vin ja relatiivilauseen kautta: elokuva onnistuu hetkittäin siinä ominaisuudessa, jonka relatiivilause tuo esiin. Esimerkin 34 adverbini *vaihteeksi* tuo näkyviin sen, että tyypillisesti on toisin: kuvattu elokuvallinen seksi hahmottuu valtavirran vastakohtaksi, ja relatiivilause määrittää sen tarkemman luonteen, sen ominaisuuden, jonka perusteella se poikkeaa normista. Esimerkki 36 taas sijoittaa elokuvan osaksi yleistä joukkoa mainitun ominaisuuden perusteella (vrt. *jälleen*).

Restriktiivinen tulkinta voi syntyä myös esimerkiksi päälauseen lausetyypin (esim. 37), päälauseen verbin tai yleisemmin tekstilajin ohjaavan vaikutuksen myötä. Epärestriktiivistä luentaa suosivissa elokuva-arvosteluissa epärestriktiivisen tulkinnan mahdollisuus on kuitenkin usein läsnä ja helposti aktivoitavissa. Esimerkin 39 *Lupaus, joka piti* ilmentää relatiivikonstruktioiden kaksikasvoisuutta: elokuva-arvostelun otsikona se on helppoa tulkita restriktiivisesti, sellaiseksi lupaukseksi muiden lupauksen joukosta, joka piti ja joka tämän ominaisuutensa kautta luonnehtii kuvattua elokuvaa. Konstruktiio on kuitenkin avoin myös epärestriktiiviselle tulkinnalle, joka luonnehtii lupauksen sisältöä suhteuttamalla sitä muihin lupauksiin. Vaikuttaakin siltä, että mikäli *joka-*relatiivikäyttöjen taustalle oletetaan yksi konstruktiio, joka erilaisten kielellis-kontekstuaalisten seikkojen myötä saa erilaisia, toisinaan sekä restriktiivistä että epärestriktiivistä merkitystä hyödyntäviä funktioita, tekstilaji vaikuttaa siihen, mikä hahmottuu tunnusmerkkiseksi. Elokuva-arvosteluissa restriktiivisyys hahmottuu tunnusmerkkiseksi ja erikseen merkittäväksi, siinä missä kontakti-ilmoituksissa tyypillisen epärestriktiiviset tapaukset ovat taipuvaisia saamaan restriktiivisen luennan.

5 Relatiivilauseiden alisteisuudesta

Olen käsitellyt edellä sitä, millaisia diskurssifunktioita epärestriktiivisyyden ja restriktiivisyyden kategorioiden alle mahtuu. Olen tuonut esiin Looekin (2007) diskurssi-luokituksen ja esittänyt alustavia havaintoja restriktiivisten *joka*-relatiivilauseiden funktioista, mutta sanomattakin selvää on, että havainnot ovat alustavia ja että suomen *joka*-relatiivilauseita on analysoitava konteksteissaan huomattavan paljon yksityiskohtaisemmin. Jo nyt on kuitenkin selvää, että *joka*-relatiivilauseet muodostavat käyttökonteksteissaan jatkumon, jonka esiintymiä on hankalaa pitää erossa toisistaan: eri tyypit limittyvät, ja niiden tulkinnat ovat usein päällekkäisiä.

Analyysini vahvistaa näin sitä aiemminkin esiin nousutta havaintoa, ettei suomen kielessä voida erottaa selvästi restriktiivistä relatiivikonstruktioita epärestriktiivisestä (ks. erit. Pääkkönen 1988; Helasvuo 1993). Kirjoitetussa nykysuomessa *joka*-relatiivikäyttöjen taustalle voidaan olettaa yksi konstruktio, joka saa erilaisten kielellis-kontekstuaalisten seikkojen myötä erilaisia funktioita. Vaikka voidaan osoittaa sellaisia kieliopillisia piirteitä, jotka edellyttävät konstruktioiden restriktiivistä luontaa (ks. erit. Manninen 2003), en ole tarkastellut tällaisten piirteiden olemassaoloa osoituksena restriktiivisten konstruktioiden erillisyydestä vaan ennemmin keinostona, jolla voidaan pyrkiä varmistamaan relatiivikonstruktion tietty tulkinta.

Ajatus siitä, että *joka*-relatiivikäyttöjen taustalla on vain yksi konstruktio, johdat-
taa tarkastelemaan myös niiden alisteisuutta uudesta näkökulmasta. Relatiivilauseita käsittelevässä kirjallisuudessa on ehdotettu, että vain restriktiivinen tyyppi olisi alisteinen (ks. erit. Cristofaro 2003: 195–196). Mikäli ei oleteta erillisiä rakenteita restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden ilmaisemiseen, myös relatiivilauseiden alisteisuutta on tarkasteltava kontekstuaalisesti rakentuvana ilmiönä. Edellisessä luvussa esittämäni analyysin perusteella suomen *joka*-relatiivilauseiden alisteisuudessa onkin kyse jatkumonluonteisesta ilmiöstä: restriktiivisyyden alaan lukemamme relatiivilauseet voivat hahmottaa alisteisia asiaintiloja, mutta ne voivat saada myös ”itsenäisempiä”, epärestriktiivisempiä tulkintoja. Toisaalta myöskään kaikkia epärestriktiivisyyden alaan luettuja relatiivilauseita ei voitu luokitella suoralta kädeltä ei-alisteisiksi. Esimerkiksi relevanssia osoittavien ja subjektiivisten *joka*-relatiivilauseiden havaittiin muistuttavan kiellon suhteen alisteisia konstruktioita, siinä missä jatkavat relatiivilauseet olivat selvästi vähiten alisteisia.

Ehdotan, että suomen *joka*-konstruktioiden käytöt voidaan asettaa seuraavalle jatkumolle, joka etenee alisteisimmasta käytöstä vähiten alisteiseen. Ennen kuin olemaan uusi kuvaus suomen *joka*-relatiivilauseiden funktioista, jatkumo pyrkii yhdistämään koherentilla tavalla relatiivilauseiden analyysin yhteydessä tyypillisesti esitetyt restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden käsitteet Looekin (2007) diskurssijatkumoon sekä relatiivilauseiden alisteisuudesta esitettyihin havaintoihin. Vaikka esitän kohdat toisistaan erillisinä, ajatuksena on, että yksi ja sama *joka*-konstruktio voi toteuttaa tekstissä useampaa tehtävää, esimerkiksi olla identifioiva ja luonnehtiva tai luonnehtiva ja lisätietoa antava:

- a) **Identifiointi:** identifioidaan tarkoite suhteessa toisiin vaihtoehtoihin.
Esim. *Vasta Moulin Rouge (2001) ja Chicago (2002) onnistuivat elvyttämään musikaalin menestysuralle, joka sillä oli 40-luvusta aina 60-luvun jättimenestyksiin West Side Story ja Sound Of Music.*
- b) **Luonnehdinta:** tarkoitteen inherentiksi käsitteistetyistä ominaisuudesta annetaan uutta informaatiota ilman, että tarkoitteen referenssiä rajoitettaisiin.
Esim. *Carlinin älystä vaikuttunut agentti Pryzwarra (Val Kilmer) palkkaa hänet erikoistiimiinsä, joka pystyy näkemään hyvin monimutkaisen satelliittiteknologian ansiosta neljä päivää menneisyyteen.*
- c) **Lisätiedon antaminen:** tarkoitteesta annetaan uutta tietoa, joka ilmaisee eksplisiittisesti kirjoittajan oman näkemyksen (erit. subjektiiviset, affektiset kommentit).
Esim. *Samanlaista opettavaista kritiikkiä löytyy kosolti Blood Diamondista, joka Zwickin tuotannossa sijoittuu keskitasoon.*
- d) **Kerronnan eteenpäin vieminen:** jatkavat relatiivilauseet.
Esim. *Hän tutustuu pieniin keijukaisiin, joiden avulla hän löytää vanhan myllyn luota mystisen labyrintin ja sen vartijan, sorkkakoipisen Faunin.*

Olen lähtenyt liikkeelle restriktiivisistä, identifioivista tapauksista (a). Loockin (2007) luokituksesta olen ottanut mukaan sellaisenaan subjektiiviset kommentit (c) ja jatkavat relatiivilauseet (d), mutta jättänyt relevanssin osoittamisen jatkumon ulkopuolelle. Pidän Loockin (ma.) analyysiä relevanssin osoittamisesta tärkeänä relatiivilauseiden käyttöjen ymmärtämisen kannalta. Alustavien havaintojeni perusteella voidaan kuitenkin olettaa, että sanotun relevanssia – siinä mielessä kuin Loock sitä analysoi – voi osoittaa myös muihin kategorioihin kuuluvilla *joka*-relatiivilauseilla, jolloin kyse olisi ennemmin yleisemmästä *joka*-relatiivilauseisiin liittyvästä diskurssistrategiasta kuin selvästi erotettavasta omasta tyypistään. Identifioinnin ja lisätietoa antavien subjektiivisten tapausten väliin olen erottanut sellaiset luonnehtivat tapaukset (b), jotka eivät mahdu restriktiivisyyden kriteerien alle ja jotka kuitenkin voidaan mieltää jossain määrin pääsanana inherentiksi ominaisuudeksi. Tähän tyyppiin lukeutuu suurin osa Loockin (ma.) analysoimista relevansitapauksista.

Olennaista edellä esitetyssä jatkumossa on sen kuvaaminen, miten herkästi pääsanana ja relatiivilauseen suhteen tulkinta voi vaihdella kontekstin mukaan, ja toisaalta se, miten relatiivilause voi samanaikaisesti toimia useammassa funktiossa. Esimerkiksi jonkin identifioiminen (kohta a) tarkoittaa aina puheena olevan tarkoitteen käsitteistämistä tietyllä tavalla, mikä muistuttaa läheisesti luonnehtimista (b) – tai on sitä (Etelämäki 2009). Se, onko relatiivilauseella pääsanaansa liitetty ominaisuus inherentti vai ei (kohdat b ja c), riippuu puolestaan pitkälti asioiden esitystavasta: tietty ominaisuus voidaan käsitteistää tarkoitteeseen inherentisti kuuluvaksi, vaikka se perustuisikin puhtaasti kirjoittajan subjektiivisiin näkemyksiin. Myös lisätiedon antamisen (c) ja jatkavan relatiivilauseen (d) välinen raja on lopulta keinotekoinen: kyse on ennen

kaikkea siitä, miten tulkitsemme relatiivilauseen kytkeytyvän aiempaan kontekstiin ajallisesti. Jatkumo pyrkii korostamaan nimenomaan kategorioiden päällekkäisyyttä: sitä, miten jokaisesta luokasta päästään toiseen hyvin hienovireisellä, osin veteen piirrettyllä, merkityseron muutoksella. Nähdäkseni ei ole perusteita olettaa, että tällainen monifunktioisuus olisi kielenkäyttäjien näkökulmasta ongelmallista; se voi päinvastoin olla ambiguuteitissaan hyödyllinen kielenkäyttöresurssi.

Miten *joka*-konstruktio jatkumolle asettuukin, sen alisteisuuden voi esittää vähenevän sitä mukaa, mitä kauemmas identifiointista edetään. Päälauseen ja relatiivilauseen suhde väljenee, ja jatkava relatiivikäyttö on näin relatiivikäytöistä ”itsenäisintä”. Langacker (2008a) esittää samansuuntaisen jatkumon, jonka toisessa ääripäässä ovat sellaiset selvät konstituenttikäytöt, joissa relatiivilause asettuu osaksi pääsanan profilia. Jatkumon toisessa päässä ovat epärestriktiiviset relatiivilauseet: ne ovat Langackerin mukaan lähes rinnasteisia konstruktioita, joilla on yhtäläinen profiili päälauseen kanssa (ks. myös Langacker 2008b: 427, 428). Langackerin (2008a) mukaan rinnasteisuutta muistuttavissa relatiivilausekäytöissä sekä päälauseen että relatiivilauseen kuvaama asiointi on käsitteistetty omassa tarkasteluikkunassaan. Relatiivilause ei toisin sanoen näyttäydä päälauseen kautta, vaan sillä on itsenäinen profiili, johon se poimii yhden päälauseen osatekijöistä (profiilin käsitteestä alisteisuuden määrittelyn yhteydessä ks. esim. Visapää 2009).

Langackerin (2008a) alisteisuusmääritelmässä keskeinen on nykyään nimenomaan edellä mainittu tarkasteluikkunan käsite (*window of attention*, ks. myös Talmy 1996; Ojutkangas 2012: 188–189): kieliopillisen jäsennyksen ohella esimerkiksi prosodiset tai muut pragmaattiset tekijät voivat siirtää huomiokehystä siten, että kieliopillisesti alisteiseksi hahmottuva elementti saakin itsenäisemmän luennan. Tietyn elementin alisteisuus ei toisin sanoen juonnu yksiselitteisesti sen asemasta kieliopillisena kategoriana eikä myöskään lauseiden tai lauseenosien inherenteistä hierarkiasuhteista. Alisteisuus on pikemminkin dynaamisesti konstruoituva ilmiö, joka syntyy tarkasteltavien kielellisten elementtien suhteellisesta prominenssista (Langacker 2008a). Kun asiointilat käsitteistetään suhteessa toisiinsa, yksi asiointi voidaan nostaa toista prominentimmaksi tai käsitteistettyjen asiointilojen suhde voidaan rakentaa symmetriseksi. Tällainen alisteiseksi tai rinnasteiseksi käsitteistäminen tapahtuu pikemminkin sarjallisesti kuin hierarkkisesti: päälause ei ”sisällä” alisteista lausetta, mutta mikäli alisteinen lause käsitteistetään vuorovaikutuksen edetessä päälauseen tarkasteluikkunan alaiseksi, se jäsentyy osaksi päälauseen profilia ja tulkitaan näin alisteiseksi. Kieliopillisesti alisteisenkin elementin voi kuitenkin jäsentää itsenäiseksi nostamalla sen omaan tarkasteluikkunaan, kuten tapahtuu tyypillisesti esimerkiksi epärestriktiivisissä relatiivilauseissa. (Langacker 2011.)

Yhdyn Langackerin analyysiin sillä varauksella, että nähdäkseni rinnasteisuudesta voidaan puhua vain jatkavien (eikä kaikkien epärestriktiivisten) relatiivilauseiden kohdalla: vain niiden yhteydessä profilit on käsitteistetty symmetrisesti omiin tarkasteluikkunoihinsa. Restriktiiviset käytöt hahmottuvat näiden vastakohtaksi: niillä ei ole itsenäistä profilia, vaan ne näyttäytyvät osana päälauseen profilia. Muut relatiivilausekäytöt – joita olen tässä artikkelissa tarkastellut Looockin (2007) *subjektiivisten ja relevanssia osoittavien* relatiivilauseiden nimikkeiden alla (ks. myös kohtia b ja c edellä) – hahmottuvat jatkavien ja restriktiivisten tapausten välimaastoon: relatiivi-

lause ei niissä rajaa relatiivistetun entiteetin alaa vaan esittää siitä jonkin lisätiedon eikä näin näyttäydy toisen asiointilan näkökulmasta. Ne ovat silti alisteisempia kuin jatkavat relatiivilauseet esimerkiksi negaation suhteen. Kuten olen pyrkinyt korostamaan, erilaisten relatiivilauseetyyppien tulkintojen rajat eivät kuitenkaan lähes koskaan ole yksiselitteisiä, jolloin niiden alisteista asemaakaan ei voi tarkastella tarkkarajaisena ilmiönä. Jatkavalla relatiivilauseella voi olla subjektiivisen relatiivilauseen piirteitä, ja luonnehtivien ja restriktiivisten käyttöjen rajaa on usein hankalaa vetää.

Samalla, kun erilaisille *joka*-relatiivilauseille voidaan osoittaa eriasteisesti alisteisia ja vähemmän alisteisia diskurssifunktioita, haluan kuitenkin lopuksi ehdottaa, että niiden kaikkien taustalle voidaan olettaa – yhden konstruktion oletuksen mukaisesti – yhteinen malli. Tämä malli spesifioi relatiivilauseiden perusjäsenyyksen: sen, että yhdistäessään kaksi asiointilaa *joka*-relatiivikonstruktiolla kirjoittaja hahmottaa asiointilat siten, että relatiivilauseen kuvaamaan asiointilaan on pääsy vain pääsanan kautta. *joka*-relatiivipronomini yhdistää toisin sanoen kaikissa käytöissään asiointiloja siten, että toinen niveltyy kieliopillisesti ensimmäiseen poimimalla yhden sen osatekijän osaksi profiliaan, ja tästä näkökulmasta voidaan ajatella, että kaikki *joka*-relatiivilauseet hahmottavat *kieliopillisesti* alisteisen asiointilan. Tällainen kieliopillinen hahmotus ei tarkoita sitä, että relatiivilauseet olisivat *funktionaalisesti* alisteisia. Kuten olen edellä esittänyt, relatiivilauseet jäsenyvät eri tavoin suhteessa pääsanaansa sen mukaan, millaiseksi niiden funktio tekstissä todetaan, ja eriasteisesti itsenäiset, epärestriktiiviset käytöt kattavat huomattavan osan suomen *joka*-relatiivilauseiden käyttöalasta.² Samalla ne voivat kuitenkin kieliopillisesti alisteisen jäsenyyksensä ansiosta toimia niissä nivelfunktioissa, joita niillä on todettu olevan: kirjoittajat voivat niiden avulla käsitteistää asiointiloja kuin inherentisti pääsanaansa liittyviksi.

6 Lopuksi

Tutkimukseni lähti liikkeelle siitä havainnosta, että aineistoni *joka*-konstruktiot ovat tyyppillisesti rakenteellisesti identtisiä. Toin myös esiin sen monien jakaman ja oman tutkimusprosessini vahvistaman havainnon, että relatiivilauseiden jakaminen selvästi restriktiivisiin ja epärestriktiivisiin tapauksiin ei tunnu intuitiivisesti puhuttevalta. Huolimatta skeptisyydestäni näiden käsitteiden suhteen lähdin tutkimaan *joka*-konstruktion käyttöä nimenomaan restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden käsitteiden kautta. Halusin ymmärtää, mitä käsitteillä on tarkoitettu relatiivilauseita kuvattaessa, ensinnäkin suhteessa relatiivilauseen pääsanana käsitteistämiseen ja toiseksi suhteessa lauseiden keskinäiseen suhteeseen. Tarkastelin myös aineistoani restriktiivisyys–epärestriktiivisyysjaottelun näkökulmasta ja havaitsin, että restriktiivisten ja epärestriktiivisten käyttöjen jakaumat hahmottuivat yllättävällä tavalla: epärestriktiivisiä *joka*-konstruktiota oli huomattavasti enemmän, kuin olisi voinut aiemman kirjallisuuden perusteella olettaa. Lisäksi aineisto näytti käyttöjen olevan sidoksissa tekstilajiin: elokuva-arvosteluja hallitsivat epärestriktiiviset tulkinnat, kun taas kontakti-ilmoituksia dominoi restriktiivinen käyttö.

2. Funktionaalisen ja kieliopillisen alisteisuuden suhteesta ks. tarkemmin Langacker (2011).

Tarkastelin tämän jälkeen aineistoni valossa sitä, miten voitaisiin analysoida diskurssifunktioiden näkökulmasta niitä merkitystehtäviä, joita tyypillisesti kutsumme epärestriktiivisiksi tai restriktiivisiksi. Otin käyttööni Looekin (2007) kehittämän kolmijaon jatkaviin, relevanssia osoittaviin ja subjektiivisiin relatiivilauseisiin analysoidessani epärestriktiivisten *joka*-relatiivilauseiden käyttöä, minkä jälkeen tarkastelin restriktiivisten tapausten diskurssiympäristöjä. Pyrin tuomaan näkyviin, miksi puhe epärestriktiivisyydestä ja restriktiivisyydestä on suomen *joka*-konstruktioiden yhteydessä niin hankalaa: samat konstruktiot hoitavat hyvin monenlaisia tehtäviä, ja niiden tulkinnat varioivat konteksteittain, ja usein funktiot pysyvät moninkertaisina. Kokosin havaintoni *joka*-relatiivilauseiden funktioita ja alisteisuutta kuvaavaksi jatkumoksi, jolla pyrin suhteuttamaan aineistoni tapaukset toisiinsa ja esimerkiksi restriktiivisyyteen, epärestriktiivisyyteen ja Looekin (ma.) diskurssikategorioihin.

Lopuksi tarkastelin *joka*-relatiivilauseita niiden alisteisuuden näkökulmasta. Esitin, että *joka*-relatiivilauseet ilmaisevat eri käytöissään eriasteisesti alisteisia asiaintiloja ja että niiden funktionaalinen alisteisuus rakentuu aina kontekstuaalisesti. Ehdotin kuitenkin, että kaikkia *joka*-relatiivilauseita yhdistää kieliopillisesti alisteinen malli, joka toimii niiden merkityspotentiaalini ytimenä: kyky yhdistää asiaintilat kuin inherentisti toisiinsa niveltäviksi.

Lähteet

- ALLWOOD, JENS – ANDERSSON, LARS-GUNNAR – DAHL, ÖSTEN 1988: *Logiikka ja kieli*. Suom. Paavo Siro. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- COMRIE, BERNARD 1983: *Language universals and linguistic typology. Syntax and morphology*. Oxford: Basil Blackwell.
- CORNILESCU, ALEXANDRA 1981: Non-restrictive relative clauses, an essay in semantic description. – *Revue roumaine de linguistique* 26 s. 41–67.
- CRISTOFARO, SONIA 2003: *Subordination*. Oxford: Oxford University Press.
- DAALDER, SASKIA 1989: Continuative relative clauses. – Norbert Reiter (toim.), *Sprechen und Hören* s. 195–207. Akten des 23. Linguistischen Kolloquiums Berlin. Tübingen: Niemeyer.
- DOWNING, BRUCE T. 1978: Some universals of relative clause structure. – Joseph H. Greenberg (toim.), *Universals of human language. Vol. 4, syntax* s. 375–418. Stanford: Stanford University Press.
- EMONDS, JOSEPH 1979: Appositive relatives have no properties. – *Linguistic Inquiry* 10 s. 241–243.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2009: Activities within activities. Left dislocations with relative clauses. Esitelmä Aspects of clause combining: the linking of actions in speech and writing -seminaarissa. Helsingin yliopisto, 29.–31.10.2009.
- FOX, BARBARA A. 1987: The noun phrase accessibility hierarchy reinterpreted. Subject primacy or the absolutive hypothesis? – *Language* 63 s. 856–870.
- FOX, BARBARA A. – THOMPSON, SANDRA A. 1990: A discourse explanation of the grammar of relative clauses in English conversation. – *Language* 66 s. 297–316.
- 2007: Relative clauses in English conversation. Relativizers, frequency, and the notion of construction. – *Studies in Language* 31 s. 293–326.

- GRICE, HERBERT PAUL 1957: Meaning. – *Philosophical Review* 66 s. 377–388.
- 1989: *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED – VILKUNA, MARIA 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä. Kvantitatiivinen tutkimus*. Publications No 6. Department of General Linguistics, University of Helsinki. Helsinki: University of Helsinki.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1993: Are relative clauses either restrictive or non-restrictive? A study of relative clauses in the Finnish Pear Stories. – Anders Holmberg & Urpo Nikanne (toim.), *Case and other functional categories in Finnish syntax* s. 163–176. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2009: Combining clauses with the relativizer *kun* in spoken Finnish. Esitelmä Aspects of clause combining: the linking of actions in speech and writing -seminaarissa. Helsingin yliopisto, 29.–31.10.2009.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – LAURY, RITVA 2008: Finnish relative clauses in conversation. Main clauses as emergent formulas. Esitelmän ojenne. UCSB Linguistics Department Colloquium, 5.5.2008.
- 2009: Relative clause structures in context. Esitelmän ojenne. International Pragmatics Conference, Melbourne, July 2009, Panel on Clause combining in Discourse.
- HUDDLESTON, RODNEY – PULLUM, GEOFFREY K. 2002: *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JESPERSEN, OTTO 1970 [1927]: *A modern English grammar on historical principles. Vol. 3*. London: George Allen & Unwin.
- KARVONEN, PIIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KEENAN, EDWARD L. 1985: Relative clauses. – Timothy Shopen (toim.), *Language typology and syntactic description. Vol. II* s. 141–170. Cambridge: Cambridge University Press.
- KUNTSMAN, PIERRE 1994: Relatif et liaison. Le cas du relatif dit de 'liaison'. – Bernard Combettes & Simone Monsonego (toim.), *Le moyen français* s. 517–527. Philologie et linguistique. Approches du texte et du discours. Actes du VIIIe colloque international sur le moyen français. Paris: Didier Erudition.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1985: Kielioppia kieliopin vuoksi. *Sillä*-konjunktio äidinkielen oppikirjoissa. – *Sananjalka* 27 s. 45–61.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAMBRECHT, KNUD 1994: *Information structure and sentence form. Topic, focus, and the mental representation of discourse referents*. Cambridge Studies in Linguistics 71. Cambridge: Cambridge University Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1991: *Foundations of Cognitive grammar. Vol 2. Descriptive application*. California: Stanford University Press.
- 2008a: Subordination in cognitive grammar. – Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (toim.), *Asymmetric events* s. 137–149. Amsterdam: John Benjamins.
- 2008b: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- 2011: Subordination in a dynamic account of grammar. Julkaisematon käsikirjoitus.

- LEHMANN, CHRISTIAN 1984: *Der Relativsatz*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- LOOCK, RUDY 2007: Appositive relative clauses and their functions in discourse. – *Journal of Pragmatics* 39 s. 336–362.
- LUCAS, MICHAEL A. 1974: The surface structure of relative clauses. – *Linguistics* 139 s. 83–120.
- MANNINEN, SATU 2003: To raise or not to raise. The case of Finnish restrictive relative clauses. – *Nordlyd* 31 s. 668–693.
- NISKANEN, TUULIKKI 1974: *Lausetyypit lehti- ja radiokielessä sekä vapaassa puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2012: Ikkuna ulos. Suomen ulko-grammit ja huomion ikkunoiminen. – *Virittäjä* 116 s. 169–197.
- PENTTILÄ, AARNI 1954: Hiukan relatiivilauseista. – *Virittäjä* 58 s. 419–422.
- PÄÄKKÖNEN, IRMELI 1988: *Relatiivisanan valinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SPERBER, DAN – WILSON, DEIRDRE 1986: *Relevance, communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- TALMY, LEONARD 1996: The windowing of attention in language. – Masayoshi Shibatani & Sandra A. Thompson (toim.), *Grammatical constructions. Their form and meaning* s. 235–287. Oxford: Clarendon Press.
- TAO, HONGYIN – MCCARTHY, MICHAEL 2001: Understanding non-restrictive *which*-clauses, which is not an easy thing. – *Language Sciences* 23 s. 451–677.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1969: Yleiskielemme korrelaattisuhteista. – *Juhlakirja Paavo Siron täyttäässä 60 vuotta 2.8.1969* s. 205–222. Acta Universitatis Tamperensis A 26. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- VERHAGEN, ARIE 1996: Sequential conceptualization and linear order. – Eugene H. Casad (toim.), *Cognitive linguistics in the Redwoods. The expansion of a new paradigm in linguistics* s. 793–820. Berlin: Mouton de Gruyter.
- VISAKKO, TOMI 2007: *Elokuva-arvostelut ja arvottamisen retoriikka*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- VISAPÄÄ, LAURA 2009: Alistaisuus maailman kielissä. [Kirja-arvostelu Sonia Cristofaron teoksesta *Subordination*.] – *Virittäjä* 113 s. 297–303.

SUMMARY

On the interpretation of the Finnish *joka* relative clause

The article analyses the use of *joka* ('that', 'which') relative constructions in two written genres of Finnish, film reviews and personal ads, and suggests that, in the data in question, all *joka* relative constructions share the same grammatical pattern, in which two or more states of affairs are conjoined by the pronoun *joka*. The use of *joka* does not, in other words, instantiate two different constructions, a restrictive and non-restrictive relative construction (see also Pääkkönen 1988, Helasvuo 1993). Instead, interpretations as either restrictive or non-restrictive are construed by recipients in real usage events

with the help of all the contextual information available. The study suggests that *joka* clauses are often open to multiple, simultaneous interpretations, unless their functions are disambiguated with specific lexico-grammatical means (e.g. pro-elements); it might not even be necessary for interactants to make clear-cut categorisations in terms of their functions.

The article approaches the functions of *joka* relative clauses first by analysing them through the categories of restriction and non-restriction. In the analysed data, an interpretation as either restrictive or non-restrictive is shown to be strongly tied to the genre in question: personal ads favour the restrictive interpretation, whereas film reviews are dominated by non-restrictive *joka* clauses. The writer then takes a closer look at the textual functions of *joka* clauses and shows how these overlap in many ways, with regard both to their function and subordinate status. The author posits that the uses of *joka* relative clauses in written Finnish can be arranged on a functional continuum proceeding from the most subordinate to the least subordinate case.

Joka-relatiivilauseen tulkinnasta

Artikkeli käsittelee *joka*-relatiivilauseen tulkintoja kahdessa kirjoitetun nykysuomen tekstilajissa, elokuva-arvosteluissa ja kontakti-ilmoituksissa. Artikkelissa ehdotetaan, että suomen kielen *joka*-relatiivilauseita tarkasteltaessa on mielekästä puhua vain yhdestä konstruktioyypistä, joka voi saada erilaisia tehtäviä eri käyttöympäristöissä. Analyysi vahvistaa sitä aiemminkin fennistiikassa esiin nousutta havaintoa, ettei suomen kielessä voida selvästi erottaa restriktiivistä relatiivikonstruktiota epärestriktiivisestä (esim. Pääkkönen 1988, Helasvuo 1993), vaan yksittäisen *joka*-relatiivilauseen tulkinta syntyy aina käyttökontekstissaan. *joka*-relatiivilauseiden tulkinnat pysyvät usein moninkertaisina, ellei niiden tulkintaa erityisesti varmenneta siihen soveltuvilla kielioipillis-semanttisilla elementeillä (esim. pro-aineiksilla).

Artikkelissa analysoidaan relatiivilauseiden tehtäviä ensin restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden näkökulmasta. Analysoidun aineiston valossa konstruktioiden tulkinnat ovat vahvasti sidoksissa tekstilajiin: kontakti-ilmoituksia hallitsee *joka*-relatiivilauseiden restriktiivinen tulkinta, siinä missä elokuva-arvosteluissa ylivoimaisesti yleisin on epärestriktiivinen tyyppi. Tämän jälkeen *joka*-relatiivilauseita tarkastellaan niiden diskurssifunktioiden näkökulmasta ja tuodaan esiin, miten eri funktiot limittyvät toisiinsa ja miten eri tulkintoja voidaan analysoida suhteessa relatiivilauseiden alisteisuuteen. Lopuksi artikkelissa ehdotetaan, että kirjoitetun kielen *joka*-lauseet voidaan asettaa funktionaalille jatkumolle sen suhteen, miten niiden eri tulkinnat jäsentyvät suhteessa alisteisuuteen.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@helsinki.fi